

Aleksander Videčnik

Mohorjeva begunka v Celju

Nazarje 2004

Aleksander Videčnik

**Mohorjeva
begunka
v Celju**

Nazarje 2004

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

655.4/.5(497.4 Celje)MD(091)

VIDEČNIK, Aleksander
Mohorjeva begunka v Celju / Aleksander Videčnik. - Nazarje:
Savinjske novice, 2004

ISBN 961-938-357-X

916088576

KAZALO

Videčnikov intimni spomenik »Mohorjevi begunki«	7
O avtorju	10
Uvodne misli	12
Moje otroštvo	15
Postajal sem zrelejši	19
Kako naprej	21
V Mohorjevi tiskarni	24
Pa sem se spoprijel s črkami	28
Črke od blizu	30
Med tiskarji	32
Vecarji in limarji	37
Tiskarski škrat	39
Med knjigovezi in uradniki	41
Mohorjeva knjigarna	44
Naš ravnatelj	45
Tehnični vodja	49
Moj svetovalec	50
Pomožni delavci	52
Naš urednik	53
Urednik dr. Jože Pogačar	55
Dan sv. Mohorja in Fortunata	57
Velik kulturni dogodek v Celju	60
Življenje in delo v Mohorjevi tiskarni	63
Grafičarska povezava	65
Konec vajeniške dobe	69
Črni krst	72
In zlo je prišlo	75
Za vojaki - nasilneži	77
Zamenjava v Linzu	82
Slomškova dediščina	84
Literatura in viri	91

1928 (avtor: Boris Kobe);
Ksaver Meško, Mati;
1934: Književni glasnik MD

1928 (avtor: Boris Kobe);
Mohorjeva knjižnica 1949

1928 (avtor: Boris Kobe); osnutek

1929: Mohorjeva knjižnica 1929
(tudi 1949)

1932 (avtor: Ivan Pengov?);
Mohorjev koledar 1933

1935: Književni glasnik MD

1937: Cvetje iz domačih in tujih
logov; Književni glasnik MD 1939

1937: Studenci žive vode 1
(S. Cajnkar, Luč sveti v temi);
Mohorjev koledarji po letu 1946

1938 (avtor: Marijan Sorli?);
Fr. Jaklič, Ure čestjenja

1938: Cvetje iz domačih in
tujih logov

Nekateri logotipi, ki so bili natisnjeni v knjigah DSM pred drugo svetovno vojno

PREDGOVOR

Videčnikov intimni spomenik "Mohorjevi begunki"

Bralci Videčnikovih knjižnih publikacij se gotovo še spominjajo njegovega popisovanja nekdanjega Celja – kako je mesto živelo in dihalo med obema vojnoma: ljubezniv in zanimiv prikaz celjskih življenjskih navad, tedanjih osebnosti, merjenja moči med slovenskimi rodoljubi in spodnještajerskimi kulturbundovci, kulturnoprosvetnega utripa, gasilskega delovanja in vsega drugega, čemur je v skupnem imenovalcu mogoče reči zgodovina mestnega življenja. Pri tem so piscu kot domala edina »dokumentacija« služili osebni spomini in vtisi – tiste čase je namreč kot fantič in kasneje mladenič preživel na enem osrednjih celjskih dvorišč, ob občini; mimo njegovih ušes so se kar v domači kuhinji spreletavale vsemogoče mestne zgodbe in dogodivščine, tako da je – ob sijajnem, pogosto tudi šegavem spominu – iz pisanja nastalo dragoceno in resnično živopisno pričevanje. Že tam je avtor kar nekaj pozornosti posvetil Mohorjevi družbi, s katero ga je usoda vezala pravzaprav od najzgodnejših let.

Kasneje si je pod njeno streho pridobil življenjski poklic grafika-stavca – do obojega, do poklica in do Mohorjeve, je vse do današnjih dni ohranil globoko hvaležnost. V njeni tiskarni se je ob ravnatelju Kotniku, pisateljih-urednikih Finžgarju, Pogačniku ter delovnih tovariših oblikoval osebno in svetovnonazorsko, se usmeril v dejavni krščanski socializem, si odločno izostril sicer že prirojeni smisel za lepoto in pravičnost, usvojil razumevanje besedne ustvarjalnosti kot ene najpomembnejših kulturnih vrednot in končno, čeprav ne nenazadnje, dognal zvestobo slovenstvu, kar je sicer prinesel seboj že iz družinskega »gnezda«. Druga svetovna vojna ga je potem brez odlašanja pahnila v najhujše vrtince, ki so pa ga na koncu »izvrgl« živega in zdravega v povojni mir. – Ves tisti čas ga je, izgnanca, kot je mogoče razbrati, spremljal skoraj melanholično lep in hvaležen spomin na domovino in na preganjano »Mohorjevo begunko«; Na Dunaju bi se bil lahko gosposko ustalil, pa ga je nezaustavljivo gnalo in končno prignalo spet domov.

V nizu mnogih publikacij etnološke, zgodovinarske, bančniške, zadružniške, spominske in podobne narave je zdaj postavil še osebni spomenik tej svoji drugi krušni materi in življenjski vzgojiteljici, celjski Mohorjevi družbi. – Družba je

odigrala v nastajanju sodobnega slovenskega naroda izjemno vlogo, o tem ne kaže izgubljati besed, ker je na široko znano. Do leta 1919 je domovala v Celovcu kot prastarem slovenskem kulturnem središču (ob njenem nastanku 1851 je bil še do treh četrtin slovensko mesto, tako vsaj priča izid Czörnigove »ankete« nekaj let poprej). Z marljivim in vztrajnim delom so ji njeni voditelji od Einspielerja in Janežiča naprej pridobili lepo premoženje, zgradili njenemu poslanstvu primerno palačo s tiskarno, zaradi nemškega nasilja pa je morala z najnujnejšo tiskarsko opremo pred zmagovito nacifašistično drhaljo čez noč zbežati na Prevalje, in še tu jo je za hip dosegla velikonemška podivjanost. Postala je nekakšna »begunka«, kot pravi naslov Videčnikovega pisanja (deloma povzet po svoječasnem Kusterlovem besedilu v Koroškem fužinarju): kajti z obmejnih Prevalj je čez nekaj let »bežala« naprej, v varnejše Celje (med drugo svetovno vojno pa vsaj začasno še v Ljubljano).

V Celju sta se križali obe usodi – njena in mladega Videčnika.

Seveda bi ostal Videčnik poslej bolj ali manj anonimno vgrajen v njeno zgodovinsko poslanstvo – skupaj z rodovi njenih požrtvovalnih delavcev in sodelavcev, če ji ne bi v svoji publicistični zagnanosti kar naprej gradil spomeniškega spomina, polnega nepresahljive spoštljivosti. Njegovi zapisi namreč niso hladno dokumentarični, prej nasprotno: kdor bi v njih iskal kaj podobnega, fakta in data, bi našel komaj kaj uporabnega. Zato pa so polni tistega, čemur zgodovinarji prisposodobno radi rečejo »meso« – ob bolj ali manj znanih, četudi izrecno neimenovanih dejstvih vse polno anekdotičnega osebnega, »človeškega« pisanja, vtisov, občutij, zapisov medsebojnih razmerij, drobnarij, za kakršne se »uradni« zgodovinar komaj kaj zmeni, so pa za občutljivejše razumevanje časa in dogodkov lahko naduse pomembni. – Videčnikova »literarna šola« pri tem so klasični spominski zapisi, kakršnih eden so zagotovo tudi Spomini njegovega šoštanjsko-celjskega in spodpohorskega rojaka Josipa Vošnjaka: nič literarno pretencioznega, zato pa prijazno neposrednega, čez in čez prestrtega z melanholijo minulosti. In seveda spet in spet hvaležnosti, da je bilo življenje prav takšno, kakršno je bilo, in da mu je naklonilo »biti zraven«. Naj je bilo več kot pogostokrat še tako bridko in negotovo – šlo je vendar za čas, ki je bil v zadnjih nekaj stoletjih za slovenski narod eden najbolj viharjih in usodnih, za njegove ljudi ničkoliko surov – je bilo vendarle tudi patetično polno, smrtno nevarno in slovesno obenem, polno hazarda in prisilnih odločitev. Stari Grki so se menda priporočali bogovom, naj jim ne dajo živeti v pomembnih časih, ker so prepolni neudobnosti, nevarnosti in negotovosti; toda takšni časi so hkrati tudi časi strahu in poguma, močatosti in strahopetja, izčiščevanja in očiščevanja, zvestobe in izdajstva; ob vsej strahotni nadležnosti so tudi časi svojevrstnega blagoslova in samozavedanja. – O vsem tem vsaj posredno govori Videčnikova spominska knjiga, posvečena Mohorjevi »begunki«.

Čas, ki nas skrivaj vse nezaustavljivo požira, tišči v pozabo že včerajšnji dan, kaj šele leta in desetletja nazaj. Edino orodje, ki ga premore človek zoper to požrešnost, je spomin. Slehernik ga prenaša zaprtega v sebi, vsak svojega; vsakogar

spremlja na slehernem koraku; ob dogovorjenih priložnostih se njegov površni/ površinski del oglasi v javnih dogodkih, obletnicah, dnevih mrtvih, memorialnih prireditvah, sicer pa ostaja neizrečen, neizpovedan. S tem izgublja človeštvo in sleherna skupnost v njem dragocene vezi s preteklostjo. Toliko pomembnejše in dragocenejše je zato, če se vsaj tu in tam ohranjajo zapisani – kajti pisava je drugo takšno orožje zoper poblaznelega boga časa, ki – spet po predstavah starih Grkov – rojeva svoje otroke, človeštvo, samo zato, da jih potem spet nemudoma pokonča.

Videčnik ne bi bil Videčnik, če svojega pisanja ne bi sproti tudi plemeniti z vzgojnimi meditacijami ali vsaj vzkliki in opozorili, gre pa tudi to v kontekst njegovega malce plemenito starošegnega »opazovališča« – point of view – in načina pisanja; tako pač doživlja svet, tako je bil zmeraj vsaj po svojih močeh pripravljen na njegovo spreminjanje in izboljševanje. Takšna je njegova »osebna nota« in v takšni intonaciji je zapisal tudi besede spomina na Mohorjevo družbo.

Matjaž Kmecl

O avtorju

Aleksander Videčnik je zgornjesavinjski in širši slovenski javnosti znan predvsem kot narodopisec in publicist, v pričujoči knjigi pa ga imamo priliko spoznati tudi kot grafika. Nekaj spominov na obdobje pred drugo svetovno vojno, ko je služboval v Mohorjevi tiskarni v Celju, nam je razkril že pred štirimi leti v Vijugah in čereh, zdaj pa se je v znak spoštovanja do svojih takratnih tovarišev in Mohorjeve družbe odločil, da tej ustanovi postavi večer spomenik v obliki knjižnega dela.

Moje sodelovanje z Aleksandrom Videčnikom traja že dobrih trinajst let in v tem času sem lahko prepoznal ne samo njegovo izjemno poznavanje zgodovine Slovencev in njihove etnografije, temveč tudi njegov estetski čut za grafične izdelke ter njegovo neizmerno ljubezen do tiskane besede.

Kdor bo prebral Mohorjevo begunko v Celju, bo zlahka razumel, zakaj so se knjige, še posebej slovenske, tako zelo globoko vtisnile v Videčnikovo srce, zakaj je še danes ponosen, da je bil eden izmed »črnih umetnikov«, in zakaj ni mogel nikoli povsem preboleti tragične usode Mohorjeve tiskarne, ki je pomenila zanj po neuresničenih željah o študiju pedagogike pravo pravcato odrešenje.

Aleksander Videčnik ostaja na veliko veselje njegovega bralstva zvest svojemu plemenitemu poslanstvu, ki si ga je izbral za najžlahtnejši del svoje življenjske poti. Njegova želja po raziskovanju in dokumentiranju ostaja še naprej izjemno živahna, kar se kaže v vedno novih in novih izdelkih, izmed katerih nekateri ugledajo luč sveta v knjižni obliki, številni drugi pa najdejo svoje mesto v periodiki, na moje veliko zadovoljstvo tudi v tedniku Savinjske novice.

Videčnik se še kako dobro spominja obdobja, ko je sam urejal zgornjesavinjski časopis, takrat še mesečnik, in bil tako rekoč sam za vse: sam je pisal članke, sam je fotografiral, sam je opravil redakcijo, nenazadnje pa je poskrbel tudi za pripravo in tisk, kar ga je v marsičem vrnilo nazaj v drugo polovico tridesetih let 20. stoletja, ko je delal v tiskarni, le da je medtem tehnika v marsičem napredovala.

Danes je Aleksander Videčnik eden redkih mož svoje generacije, ki si ni dovolil, da bi ga prehitela računalniška revolucija. Z njemu svojstveno vnemo in trmo se je naučil uporabljati sodobne digitalne pripomočke in orodja, tudi elektronsko komuniciranje mu ne predstavlja nepremostljive ovire. Vedno znova je navdušen nad moderno repro in tiskarsko tehnologijo ter odličnimi izdelki te stroke, ob vsem tem pa mu spomin vendarle pogosto uide v čas, ko je v stavnici delal z dletom, pinceto in gobo ter se skupaj z ostalimi tovariši spopadal s tiskarskim škratom ...

V času, ko se po svetu vse bolj kažejo negativni učinki globalizacije, skušam razumeti Videčnikova opozorila glede ogroženosti slovenskega jezika. Izkušnja z Mohorjevo tiskarno v Celju je bila zanj dovolj poučna, da se danes ne more strinjati s tistimi, ki brezbrizno opazujejo, kako se slovenska beseda potihoma umika številnim tujkam in frazam. Aleksander Videčnik z izpovedjo o Mohorjevi begunki znova dokazuje svojo čvrsto narodnostno stališče in prepričanje, da ljubezni do materinega jezika ni nikoli preveč.

**Franci Kotnik,
glavni in odgovorni urednik
Savinjskih novic**

Uvodne misli

Logotip Družbe sv. Mohorja z letnico
ustanovitve družbe 1851

pravnih, gospodarskih, zgodovinskih, nabožnih in znanstvenih knjig poleg slovitega daru rednih knjig družbe. Kar spomnimo se na izredno pestre koledarje DSM! To je bilo branje, ki je pritegnilo množice Slovencev k zanimanju in učenju. Prav legendarno je dejstvo, da so po naših hišah v zimskih večerih brali skupno za vso družino knjige Družbe svetega Mohorja. Zato je naravnost zgodovinska zasluga družbe, ki je poskrbela za »dobre in cenene knjige«, kot si je vedno želel največji pobudnik izdajanja slovenskih knjig, škof Anton Martin Slomšek.

Naklade rednih knjig Družbe svetega Mohorja so vse do druge vojne dosegale tako visoke številke, da si jih danes kar težko predstavljamo in jih ne moremo primerjati z nakladami sodobnih založb. Prav to pa je potrjevalo priljubljenost mohorskih knjig med Slovenci na vseh govornih območjih; skratka, kjer so prebivali slovenski ljudje, so brali knjige Mohorjeve družbe.

Ko sem bil zaposlen v Mohorjevi tiskarni v Celju, je tiskarna predtem doživela že dve selitvi: tisto prvo na Prevalje, ki je bila dejansko beg zaradi nemških prenapetežev v tedanji Avstriji. Tam so delali v izredno težkih in

Čas zelo hitro mineva in z njim tudi spomini na nekdanj zanimive in pomembne dogodke ali ustanove. Gotovo je Slovincem ogromno pomenila Mohorjeva družba in z njo tudi njena tiskarna. Že v Celovcu je bila odločilnega pomena za uspešno delo pri izdajanju slovenskih knjig in pesmaric. Res je to, kar sem že večkrat ponavljal, ko sem spoznaval preteklost tiskarne, v kateri sem potem tudi delal, da je Mohorjeva učila Slovence brati in peti. Hkrati pa je iz njenega založništva izšlo veliko zdravstvenih,

domala zasilnih pogojih, zato so se preselili v Celje, kjer naj bi našli svoj mir in kotiček za uspešno delovanje. Pa tudi tu so jo dosegli leta 1941 stari zatiralci slovenskega življa v avstrijskih deželah in jo dokončno zatrli. Zato tudi naslov zapisa Mohorjeva begunka v Celju.

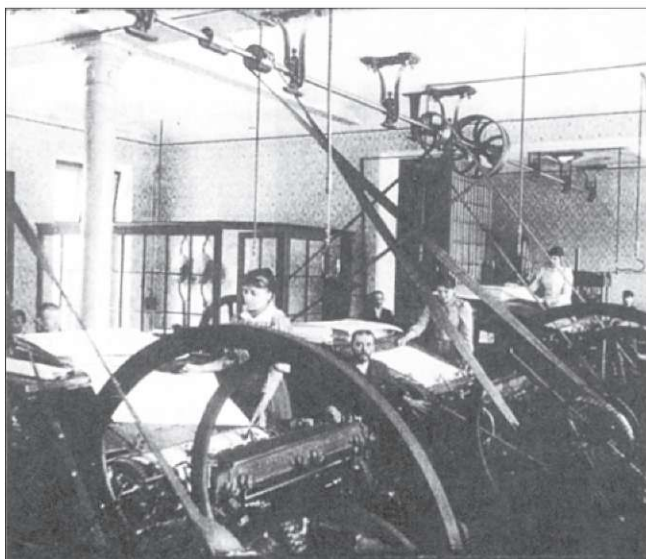
Tiskarna je tedaj imela veliko družbeno moč, zato je bil poklic stavcev, tiskarjev in knjigovezov zelo zaželen. Sam sem imel srečo, da sem se v Mohorjevi tiskarni izučil za stavca.

V tiskarni sem imel varen in zelo dober »kruh«. Moja hvaležnost mi narekuje, da ohranim na ta način spomin na vse tiste prizadevne ljudi, ki so v Mohorjevi družbi in tiskarni v Celju do prihoda okupatorja pridno delali in s tem veliko prispevali k omiki slovenskega človeka.

Moj zapis je torej zbir spominov, ki so potrjeni na številnih fotografijah. Najmanj jih je iz same tiskarne. Vsekakor želim pokloniti te spomine svojim dobrim tovarišem, s katerimi sem preživel ob delu veliko lepih trenutkov. Žal sem zadnji iz njihovih vrst in prav zato se mi zdi moja odločitev, da sem to napisal, pravilna.

Iskreno se zahvaljujem dr. Matjažu Kmeclu za dane nasvete in dr. Milanu Ževartu za recenzijo.

Aleksander Videčnik

Tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu na prelomnici
okoli leta 1910

Moje otroštvo

Marsikje sem o tem že pisal, toda tokrat moram spet kratko ponoviti nekatere okoliščine iz svojega življenja na mestnem magistratu v Celju. Več naključij je hotelo, da je med mojim igranjem na magistratnem dvorišču in poznejšo Mohorjevo tiskarno neka živa povezava.

Moj oče je bil sodni sluga na tedanjem Okrajnem sodišču v Celju, ki je tiste čase uradovalo na starem magistratu v Prešernovi ulici 13. Kot predšolski otrok sem se seveda veliko podil po magistratnem dvorišču, kjer so bili vsi občinski uradi in uprava celjskega mestnega avtobusa. Seveda ne smem pozabiti omeniti, da so tedaj vsi avtobusi prihajali in odhajali izpred magistrata. To je bilo za nas otroke izredno zanimivo. Šoferji so radi jemali s seboj v Celje od ljudi pošto ali kakšne predmete za popravilo. Nam otrokom pa so zaupali predajo kakšne nepomembne reči na določen naslov v mestu. Ob tem je »padel« kak dinar in za vsakega smo bili hvaležni.

Magistrat občine Celje leta 1930; hrani Osrednja knjižnica Celje.

Zame so bili zelo pomembni gasilci, ki so imeli na dvorišču svoje orodne lope, prostore za moštvo in tudi reševalni oddelek. Velik gasilski stolp na dvorišču je vzbujal še prav posebno pozornost in spoštovanje. Kadar so gasilci vadili vstopanje v goreče poslopje skozi okna, smo otroci strmeli, ko so predstavljali majhne lestve s kljunu podobnim zaključkom, da so jo lahko od zunaj nastavili in varno plezali po njej v višino. Ob svečanih prilikah pa so izvajali posebno imenitno vajo s plezanjem do tretjega nadstropja ...

Največje veselje so nam pripravili gasilci, kadar so imeli na dvorišču gasilsko veselico. Že v času priprav je bilo na magistratu vse živo. Nekoč ko je bila šestdesetletnica Prostovoljnega gasilskega društva, so veselični prostor pripravili še posebno lepo. Napeli so žice in nanje naložili vejevje, da je bilo prizorišče senčno. Mi otroški nadebudneži smo seveda vse skupaj skrbno opazovali, posebno zanimivo pa je bilo na sam dan prireditve. Ljudi se je zbralo za dvoje dvorišč, godba je bila neprestano na delu, saj so veseljaki kar naprej ploskali, ko je bilo kakšnega komada konec. Ples je prevzel vse dobro razpoložene prijatelje gasilstva in veseljačenja.

Otroci smo bili pretežno strogo vzgojeni in se nismo oddaljevali od doma, če starši tega niso dovolili. Tako smo bili pač na »položajih« na magistratu in budno opazovali vsa dogajanja. Posebno tedaj, ko so gasilci izvlekli svoja orodja na dvorišče in kaj zanimivega počeli.

Na magistratnem dvorišču je bilo vedno živo. V številne urade so zahajali ljudje, ki so jim pravili »stranke« in ta beseda je v meni porajala številna vprašanja. Zakaj nisem jaz stranka, sem se pogosto spraševal, pa mi je mati pojasnila, da bom prav lahko tudi to, ko bom odrasel. Takšno pojasnilo me ni pomirilo, vem pa, da mi preprosta mati pač ni znala stvari kako drugače pojasniti.

Nenazadnje nas je zanimalo tudi početje vodovodnih delavcev, ki so imeli delavnico poleg stolpa. Njihov mojster je bil precej zavaljen možakar, počasnega gibanja in globokega glasu. Pisal se je David, imena pa si nisem zapomnil. Ta skupina vodovodarjev je bila v občinski službi, saj so tedaj te, sedaj imenovane »komunalne« dejavnosti, spadale k občini. Možje v kombinezonih so bili do nas otrok prijazni. Mi pa smo jih vedno znova nagrajevali z glasnim pozdravljanjem. Ko je šlo za vodjo, smo rekli: »Dober dan, gospod David!« Ne vem, zakaj je bil v naših očeh le on vreden naziva »gospod«.

Pri vodovodarjih je stal tudi reševalni voz, ki je bil preprosto narejen. Nosila so bila pokrita z grdo, sivo tkanino (cerado), vse skupaj pa je bilo postavljeno

na dvoje koles. Otroci smo se te »pošasti« raje izogibali, saj je voz predstavljal v naši zavesti nekaj nenavadnega ...

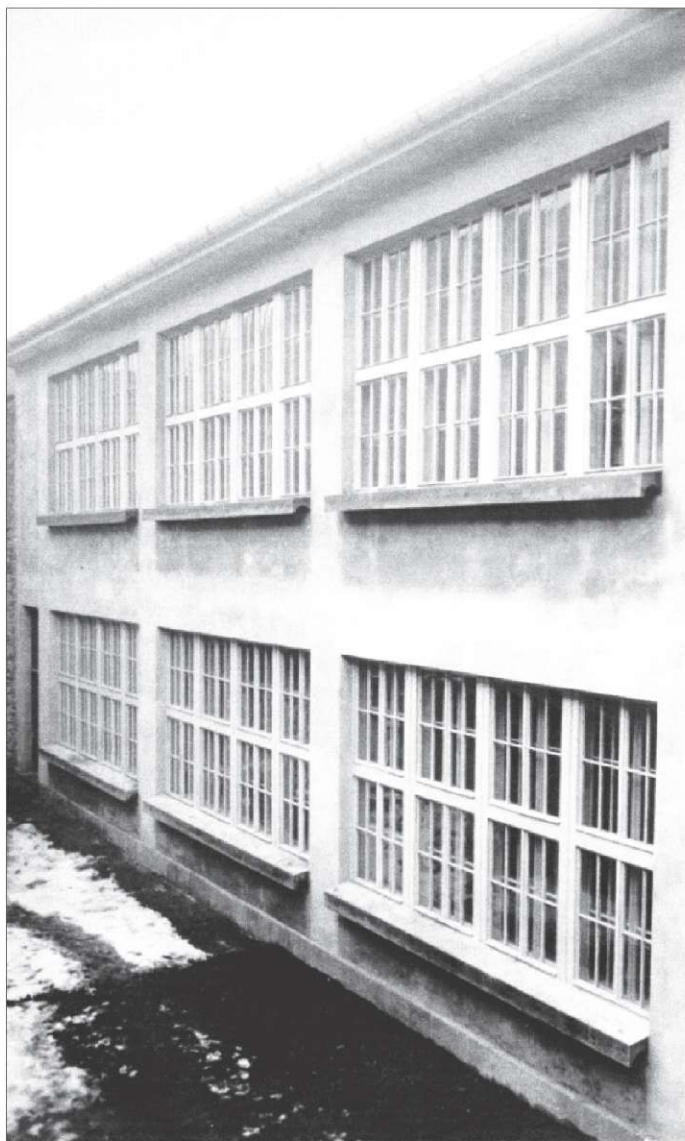
Otroci smo doma dobili napotke, kako se moramo obnašati. Posebno pozornost smo pri pozdravljanju namenili gospodom uradnikom in policistom, ki so hodili na stranišče preko dvorišča. Prav posebno pomembno se nam je zdelo srečevanje s sodniki. Ti so že zaradi svojega posla v naši domišljiji dobili posebno mesto. Zdeli so se nam kot nekaj izrednega, neke vrste »nadjudje«. Morda sem prav jaz imel take občutke, ker je oče vedno govoril o gospodih sodnikih, ki so lahko ljudem prisodili tudi zapor ... Policijski zapor je bil na dvorišču in marsikdaj smo opazovali, ko so policisti koga nič kaj nežno privedli v »kajho«, kot smo zaporu nasploh rekli.

Dogodek dneva pa je bil, če smo srečali gospoda župana ali gospoda magistratnega direktorja Šubica. Obema smo namenili zelo spoštljiv in vdan pozdrav, tako so nam pač doma naročili. Torej, dan je bil za moje otroštvo poln presenečenj in doživetij.

Nekega dne sem opazil, da so kratek zid, ki je ločil naše dvorišče od sosednjega, pričeli podirati. To je bil seveda spet dogodek, ki nas je zaposlil z radovednostjo. Vprašati ni bilo otrokom dostojno, tako so nam doma rekli. Torej smo budno opazovali, kaj se dogaja in kaj se še bo. Vse več je prihajalo gradbenih delavcev in kmalu smo ugotovili, da se na sosednjem dvorišču nekaj gradi. Oče je doma povedal, da bo tam tiskarna in da gradijo zanjo posebno trdno stavbo. Ko smo se proti večeru pritihotapili na dvorišče, smo res zagledali neko čudno betonsko ogrodje. Vanj so vgradili ogromno železja, ki so ga deloma vozili skozi naše dvorišče. V ulici pa se je govorilo, da zida Mohorjeva družba, ki je odkupila dve stavbi: eno na Prešernovi, drugo pa v Gosposki ulici. Kmalu smo lahko opazili, da se tudi na pročelju hiše v Prešernovi ureja lokal; rekli so, da bo tam knjigarna. V pritličju te hiše so veliko prenavljali. Ko sem o vsem videnem razmišljal, mi je prišlo na misel, kakšni bodo šele stroji v taki tiskarni, toda to vprašanje je bilo zame preveč zapleteno, zato nanj nisem vedel odgovora.

Eno pa mi tiste čase leta 1927 ni prišlo na um, namreč, da bom v tej tiskarni nekoč tudi sam delal!

Nasploh lahko rečem, da je bilo moje otroštvo lepo, pa čeprav sem prvotno imel le »kiklco« iz mamine obleke, pozneje pa samo ene hlače in dve srajci. Ko se je pričela tudi zame šola, sem dobil še ene hlače ...

Pročelje nekdanje Mohorjeve tiskarne v Celju. Slika je iz Zbirke Josipa Pelikana, MNZ Celje.

Postajal sem zrelejši

Ko govorim o skupini mojih vrstnikov, ki so bili dnevni gostje magistratnega dvorišča, mislim na tiste fante iz sosednjih hiš v Prešernovi. Seveda smo se družili enaki z enakimi. To je bilo tiste čase, v kriznih tridesetih letih prejšnjega stoletja, nekako samo po sebi umevno. Kako bi le izgledalo druženje bogatih trgovskih sinov z nami, ubogimi, podpovprečno sitimi reveži. V naši ulici je bilo kar nekaj takih, ki so imeli doma prepoved druženja z nami. Vendar smo to razumeli kot nek zakon tedanjih razmer, saj so bili bogati pogosto iz nemških ali nemčurskih družin in so zaradi tega zviška gledali na nas, Slovence, in nam niso privoščili prijazne besede. V mestu so se imeli za nekaj višjega, mogočnega!

Ko smo se v šoli znašli skupaj s temi »velikaši«, je bilo včasih kar zabavno. Nekateri od njih so navkljub bogastvu močno zaostajali za našim šolskim znanjem. Naš učitelj v prvem razredu, Stanko Gradišnik, je marsikdaj s posmehom poslušal odgovore nekaterih teh izbrancev in vedno pohvalil slovenske otroke. Svojega učitelja smo imeli radi in zelo smo ga spoštovali, tudi potem, ko smo se kot odrasli srečali z njim.

Seveda smo skupaj hodili v šolo tudi z nekaterimi tujci, ki so živeli s starši v Celju; ti so bili pogosto zaposleni v industriji. To so bili nekateri Srbi, Židi in, kot smo jim rekli, »pravi Nemci«. Srbi in Židje so hodili v slovensko šolo, večina nemških otrok pa je pozneje obiskovala nemške vzporednice. S Srbi smo se zelo dobro razumeli, medtem ko se Židje niso družili z nami. Še droben spomin: kadar smo imeli verouk, so lahko pravoslavni šli iz razreda. Kar zavidali smo jim to prednost ...

Naše igre so se sedaj prestavile na Rajterjev hrib, kjer smo uprizarjali prave bitke, kot smo jih videli v kinu. Kakšnih hudih izgub nismo beležili, razen te, da smo se kdaj pa kdaj morali taktično umakniti v ilegalo; posebno hitro smo to storili, če je bil na poti proti Anskemu vrhu kateri od učiteljev ali staršev. V glavnem smo se z veliko fantazije in povsem nekrvavo topli med seboj. Največkrat so bili naši nasprotniki fantje iz Gosposke ulice, sicer pa smo se med seboj zelo dobro razumeli - vse je bila le nedolžna igra.

Naj omenim, da nas je vodil Premšak, ki je prihajal na bojno polje vedno pokrit z dvema klobukoma, last gospoda očeta. »Gosposke«, tako smo rekli

borcem iz Gosposke ulice, pa je popeljal v boj Koncilija, velik fant iz hiše nasproti grofije. No, tudi ta je imel neko posebno navado: v boj je prihajal z rokavicami na roki, verjetno so bile mamine, saj so mu bile pretesne. Če sem razumel Premšaka, da je na ta način hotel zaščititi glavo pred padajočim kamenjem, pa mi, naj mi Koncilija oprostijo, nikoli ni bilo povsem razumljivo tisto z njegovimi rokavicami. Ko je nekega dne Premšak skupil ranico na glavi kljub obema klobukoma za zaščito, so se naše bojne igre nad mestnim parkom nehale.

Polagoma smo dobivali drugačne lastnosti, postajali smo nekako bolj resni. Vključevali smo se že v razne igralske skupine v šoli, veliko pa nas je bilo tudi v šolskem zboru, ki ga vodil znani skladatelj Ciril Pregelj. Tako smo našli drugačno zaposlitev od tiste »vojaške«. Nekateri med nami so postali dobri nogometaši in kar zavistni smo bili, ko so se podili po Glaziji, kjer so delovali nogometaši Slovenskega športnega kluba Celje.

Življenje se nam je torej spreminjalo v resnejše oblike in polagoma smo postajali zrelejši. Seveda nismo v tem dosegali deklet, naših vrstnic, kajti te so bile veliko zrelejše od nas. Je že tako, da narava skrbi za svojo vrsto!

Kako naprej

Ko smo opravili zaključni izpit na meščanski šoli, smo načrtovali nadaljnje izobraževanje. Vsak od nas je imel seveda skrite načrte ali, bolj povedano, želje.

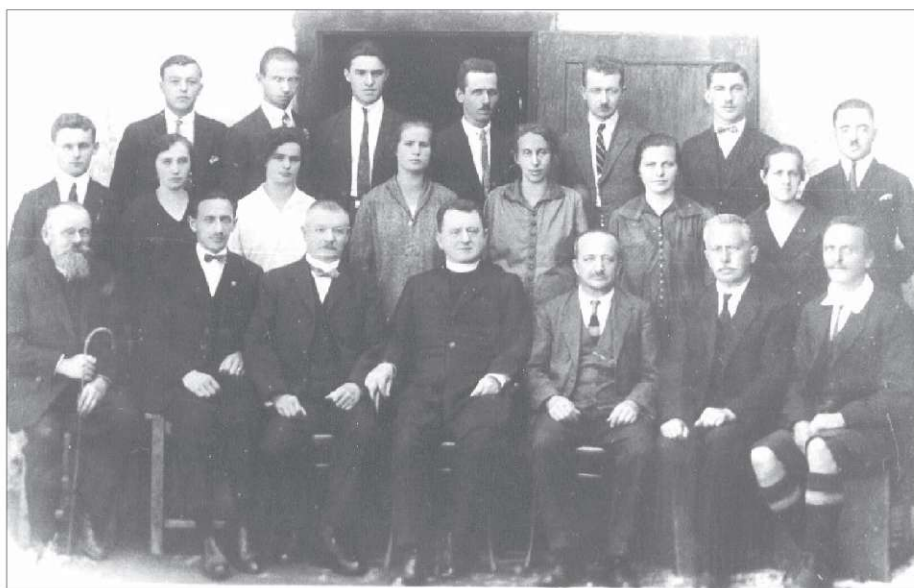

Stavba Mohorjeve tiskarne v Celju; hrani Zbirka Josipa Pelikana, Muzej novejšje zgodovine Celje.

Mene je zelo mikalo postati učitelj. Učiteljišče je bilo tedaj tudi v Mariboru in tam sem imel meni dragega strica Antona. Na tihem sem računal, da mi bo pomagal do šolanja, ki sem si ga želel. Stric Anton je bil takoj zato, da me vzame pod svojo streho, pa tudi hrana bi bila pri njem cenejša ... Toda mama ni hotela biti v breme sorodstvu. Z mojim odhodom na učiteljišče v Maribor tako ni bilo nič. Bil sem zelo nesrečen in zato začel iskati druge možnosti za nadaljevanje šolanja. Moj sošolec Stanko Pocajt se je vpisal na Vojno tehnično šolo v Kragujevac in me navdušil, da bi mu sledil. Spet me je moja dobra mati prepričala, da naj ne hodim tako daleč od doma. Kot da se je vse postavilo proti meni. Bil sem nesrečen in nekoč sem o tem pripovedoval na vaji

Celjskega okteta tiskarskemu strojniku, režiserju in pevcu Jožku Juraču. Očitno je prav on dosegel pri dr. Kotniku, ravnatelju Mohorjeve tiskarne, da so me sprejeli v uk »črne umetnosti«. Ta poklic je bil tedaj izredno spoštovan, ne le ker so bili grafičarji najboljše plačani delavci, tudi sicer je bil dovolj zahteven, da je marsikoga zamikal.

Nikoli nisva z Juračem o tem govorila, toda lahko sta dve možnosti, da sem dobil dobro službo v Mohorjevi tiskarni: ali je res Jurač posredoval ali pa je bilo odločilno za to srečanje z dr. Kotnikom v garderobah Ljudske posojilnice. Tam smo imeli kar bogato zalogo pripomočkov za odrsko dejavnost in ker se »z molji boriti« ni ravno lepa reč, tako so razni duhoviteži radi govorili garderoberju, sem za to delo prijel jaz, najmlajši med igralci in tedaj še brezposeln mladenič. Dr. Kotnik, ki je bil predsednik naše igralske skupnosti, me je vprašal, kaj sicer počenjam, ko ne prelagam zaprašenih oblek. Kratko sem pojasnil, da po dva meseca delam v tekstilni tovarni Bergmann in si kaj malega prislužim, sicer pa sem na razpotju, ko ne vem, kam se bo obrnila sreča z mojo zaposlitvijo. Fran Kotnik je le nekaj zamrmral in se poslovil.

Osebe Mohorjeve tiskarne na Prevaljah leta 1927. Sedijo z leve: Jožef Strgar, stavec, Joško Lutman, vodja strojnice, Ivan Kolenc, faktor, Josip Zeichen, ravnatelj, Alojz Trček, knjigoveški mojster, Fran Milavec, korektor, in Jože Strgar, strojni stavec. V zadnji vrsti stojijo z leve: Anton Blažej, strojni stavec, Trampuž, tiskar, Peter Kusterle, strojni stavec, Jožko Jurač, tiskar, Jože Lakovnik, pomožni delavec, Jože Slatnar, knjigovez, Mirko Mikeln, skladiščnik, in Ivan Kuzmin, stavec; hrani A. Videčnik.

Kakor je iz priloženega izvornika in poverjenega prepisa pravil razvidno, se je ustanovila zadruga :
" Mohorjeva tiskarna v Celju ", registrirana zadruga z omejeno zavezo, s sedežem v Celju .

V čl. 29 pravil navedeni člani prvega nacelstva bodo podpisovali kakor sledi :

1.) Dr. Janko B r e j c , oövetnik v Ljubljani:

✓ *J. Brejc*

2.) Dr. Franc C u k a l a , stolni kaplan v Mariboru :

✓ *F. Cukala*

3.) Dr. Lambert B n r l i h , univerzitetni profesor v Ljubljani :

✓ *L. Benrluh*

4.) Dr. Franc K o t n i k , gimnazijski profesor v Ptujju:

✓ *F. Kotnik*

5.) Jožef Z e i c h e n , ravnatelj tiskarne Družbe Sv. Mohorja na Prevaljah :

✓ *J. Zeichen*

Prosimo tedaj :

Okrožno sodišče blagovoli vpisati v zadrugni register zadrugo :

Registracija Mohorjeve tiskarne v Celju

V Mohorjevi tiskarni

Jeseni 1936 so me obvestili iz uprave tiskarne, da sem sprejet za vajenca v stavnici in da mora priti oče podpisat delovno pogodbo v mojem imenu. To je seveda že naslednji dan storil in potem so se dogodki hitro vrstili. Ne morem pojasniti svojega navdušenja nad to novico. Mama je bila vsa vesela, da se je zaplet z mojim nadaljevanjem šolanja oziroma iskanja poklica tako ugodno končal. Seveda sem takoj stekel na sodišče, kjer je v neki izredno veliki pisarni sedel tudi moj oče. Povedal sem mu, da mora kar naslednji dan v Mohorjevo tiskarno, kjer bo v upravni pisarni podpisal mojo učno pogodbo. Seveda sem z datumom pretiraval, saj so iz pisarne sporočili, naj pride oče v naslednjih dneh. Pa kdo ne bi razumel moje nestrpnosti po vsem tem, kar sem tedaj doživljal. To je bil čas negotovosti, predvsem zato, ker mi ni bilo do lenuharjenja, zato sem si želel v šolo ali v uk, da se pač nekaj premakne in da postanem koristen ter samemu sebi v zadovoljstvo.

Potem je steklo. Iz tiskarne so me obvestili o sprejemnem izpitu, ki da ga bom polagal v Ljubljani na Grafiki (sedež grafičarske organizacije Slovenije). Povedali so mi, na kaj naj se pripravim; izpit je namreč obsegal znanje slovenščine, seveda v glavnem slovnice, in spretnosti risanja. Glede slovenščine sem bil trden, saj sem imel odličnega profesorja Javševca, ki nas je res veliko naučil. V risanju pa nisem bil tako spreten, in to me je malo skrbelo.

Potem ko sem v Ljubljani uspešno opravil sprejemni izpit iz slovenščine in risanja, sem se javil na upravi Mohorjeve tiskarne v Celju. V roki sem nosil delovni plašč, ki mi ga je dobra mati naredila iz starega, sivega blaga. Naročili so mi, da ga moram prinesiti s seboj v tiskarno. Ne bom pozabil lepih besed, ki mi jih je mati namenila, ko me je spremila do vrat našega stanovanja. Bile so pač materine, polne dobrote in dobrih želja, saj sem stopal v resničnost življenja. Ko sem se v stavnici oblekel, sem ugotovil, da imajo vsi ostali črne delovne plašče, pa me je malo zaskrbelo, če se bo morda kdo obregnil ob mojega. Vendar ni nihče sploh omenil barve mojega delovnega plašča, mati pa je bila kljub temu pripravljena, da ga črno pobarva. Pa kot da ni nihče nič opazil, vsi so pač bili obzirni. Tudi za to malenkostno dobroto sem jim bil hvaležen.

V pisarni Mohorjeve tiskarne sem opravil vpis v personalno evidenco, se predstavil ravnatelju Franu Kotniku in tehničnemu vodji Franu Milavcu. Nato

me je tajnica Anica Mikeln peljala v prvo nadstropje tiskarne, ki je stala na dvoriščnem delu celotnega kompleksa Mohorjeve družbe. Ko sva s prijazno gospo, ki sem jo kot Celjan poznal še kot hčerko celjskega župana Alojza Mihelčiča, šla v tiskarno, mi je v pritličju najprej pokazala vhod v knjigovoznico, nato pa pred samim stopniščem mohorjanski zvon, kot so rekli zvoncu, ki je oznanil začetek in konec delovnega časa. Velika, temno zelena pobarvana vrata so vodila v strojnico, kjer so bučali tiskarski stroji. Stopnice so naju vodile v prvo nadstropje, kjer so bila prav takšna vrata v stavnico. Stopil sem v velik in zelo svetel prostor, poln nekih predalčnikov in čudnih materialov. Med temi stavčnimi pripomočki so bile neke vrste »ulice«, tako se mi je to zdelo prvi hip, ko sem vse to zagledal. Stavci so bili vsak za

**Aleksander Videčnik na svojem delovnem mestu
leta 1937**

svojim pultom in radovedno pogledovali proti vratom in meni. Kar nekam mrazilo me je ob neznanki, ki sem ji stopal naproti. Glasno sem pozdravil in stopil za Mikelново do korektorja Josipa Samse, velikega in nadvse suhega moža. Stal je za bralnim pultom in me z zanimanjem prijazno premeril od nog do glave. Samsa je bil blagega pogleda, kar je pomirjujoče delovalo name. Najino prvo srečanje mi je ostalo globoko v spominu. Njegov zelo zguban obraz je dajal nekako izraz trpečega človeka; ne vem, zakaj sem imel ta občutek.

Gospa iz uprave mi je povedala, da je to faktor stavnice, torej moj neposredni vodja ali predpostavljeni. Faktor je bil v tiskarnah naziv vodje kakšnega oddelka. Poznali pa smo tudi nadfaktorje, ki so bili po položaju nad vsemi faktorji. Gospod Samsa je poklical Draga Barleta, ki sem ga že od prej poznal, in povedal mi je, da me bo prav on vpeljal v prva srečanja s stavnico. Kar verjeti nisem mogel, kako hitro je vse to šlo.

Spomnim se, da so tedaj delali kot ročni stavci Drago Barle, Blažej, Marjan Herman, Janez Kleč, Miloš Prelog in Mirko Zupančič. Riko Presinger je prišel eno leto za meno. Mislim, da je leta 1938 prišel še Margetič. Naj omenim, da je Miloš Prelog nekega dne iznenanda izginil. Kmalu smo zvedeli, da je pobegnil čez mejo v Nemčijo, ker je moral bežati kot zaveden Nемеc pred zločinskimi Jugoslovani. Vsi v Celju smo vedeli, da se temu »mučeniku« ni ničesar slabega dogajalo, le delo ga je hudo obremenjevalo ...

Strojni stavci pa so bili: Jože Kroflič, Peter Kusterle in Franc Podgoršek. Do vsakega sem stopil in se predstavil, po tem mučnem dejanju pa me je Barle peljal k pultu, pri katerem sem potem delal. Bil je kar prvi od vrat na desni strani. V navadi je bilo, da je novega vajenca vpeljal v delo najmlajši stavec in to je bil v mojem primeru Drago Barle. Čeden mož s koketnimi brki ... Mislim, da se je svojega lepega izgleda zavedal.

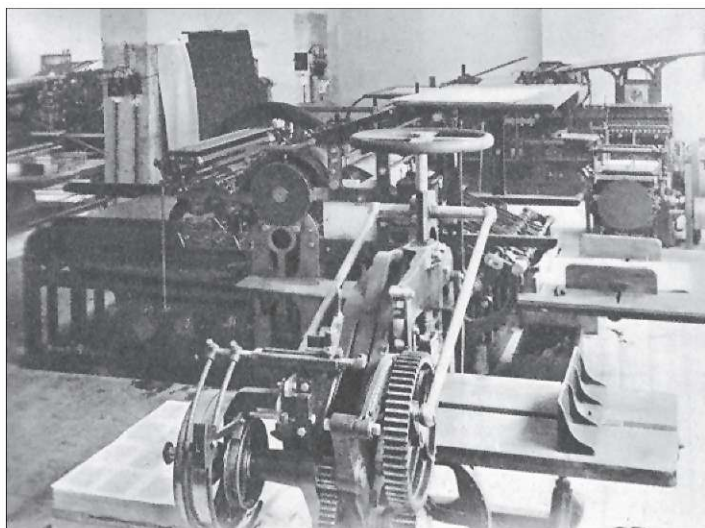
Morda je kar prav, da omenim tudi prihod stavca Franja Mavra, ki je pozneje prišel v Mohorjevo iz Rodetove tiskarne, potem ko je Blažej v Krškem odprl svojo tiskarno in odšel iz Mohorjeve.

Ko že naštevam grafične delavce, moram omeniti še strojnike (tiskarje). To so bili Jože Jurač, Stane Kovač, Bogo Kotnik in Emmerik Schuch - vodja strojnice.

Med knjigovezi pa so bili Faktor, Konrad Mulej, Anton Repenjšek, Gusti Sadovnik, Alojz Terček, vodja knjigovoznice, in Maks Wester. Pomožni delavci pa so bili Štefan Buč, Terezija Dobrodel in Marija Petelinšek.

Seveda so delale v strojnici tudi vlagalke in pomožni delavci: Albina Arnšek, Pavla Brglez, Pepca Lagoja, Pepca Lakovnik, Milka Mulej, Marija Orozel in Milka Pikel, pomožni delavci pa Jože Lakovnik, Polde Prevovnik in Tonček Voršič.

Naj pojasnim, kaj pomeni biti vlagalka v strojnici. To so bile spretnne ženske, ki so polo za polo vlagale v delujoč tiskarski stroj. Ti so bili tiste čase ogromni in dekleta so stala na galeriji - polici kakšen meter od tal.

Strojnica leta 1928; hrani Osrednja knjižnica Celje.

Pa sem se spoprijel s črkami

Barle mi je zabičal, da moram toliko časa gledati v črkovno omaro, da mi bodo predalčki na njej prešli v spomin. Še to je dejal, da se moram naučiti »vecati« na pamet. Ta izraz so stavci rabili za postavljanje ročnega stavka v vrstomer, ko je bilo treba iz predalčkov črkovne omare odbrati tiste črke, ki so bile v rokopisu. Vrstomer je bilo treba najprej nastaviti na dolžino vrste, nato pa ročno polagati vanj črko za črko. Te so morale biti na koncu dobro spete, sicer se je vrstica lahko podrla. V tiskarni smo poznali osnovno mero cicero in na to enoto smo izračunavali vse mere. Največ smo stavili na 20 cicera širine.

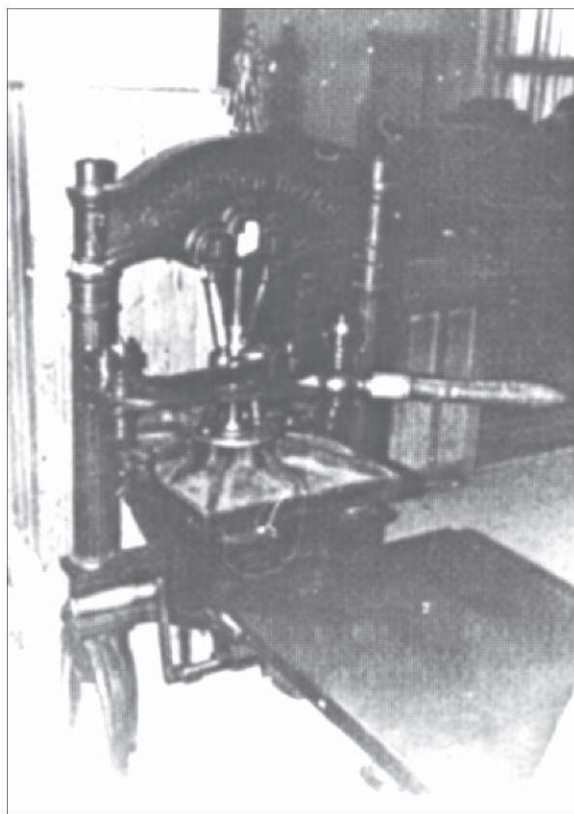
Stavčna omara se mi je zdela nekaj zelo zamotanega in bal sem se, da ji ne bom nikoli kos. Toda ni bilo časa za takšne in drugačne misli. Spoznati sem moral še stalno stavčevo orodje. To je bilo šilo, pinceta in vrvica za vezanje stavka. Zelo pomembna je bila tudi goba, saj smo ročni stavek pred razmetavanjem v stavčne predale zmočili, sicer bi ta lahko razpadel. Če je bil črkovni material v omari zametan, se pravi, da so bile v predalčkih tudi napačne črke, smo rekli, da so to »ribe«. Marsikdaj je kdo od stavcev ugotovil, da ribari v kalnem ...

Čoln je služil za odlaganje stavka, ki ga je stavec stavil vrsto za vrsto v vrstomeru. Lahko bi rekli, da je bil stavek največkrat seštevek dela strojnega in ročnega stavka. So pa bila tudi naročila, ki smo jih le ročno stavili, denimo slovarje. Ko sem nekoč pozneje stavil nemško-slovensko vadnico, je bil ves stavek ročni, saj je bila nemščina stavljena v gotici, te pa na stavnih strojih nismo imeli; slovenski del je bil seveda stavljen v latinici. Vse to sem sčasoma spoznaval in se zagrizeno boril, da bi čimprej obvladal osnove stavčevega dela.

Kmalu sem torej spoznal prve prijeme svojega bodočega poklica. Potem pa je sledilo poznavanje korekturnih znamenj, ki so bila v stavčevem delu zelo pomembna. Pisci knjig oziroma publikacij so jih dobro obvladali in so svoje popravke, imenovane korekture, vnesli na krtačni odtis. To je bil prvi odtis stavka in je bil navadno odtisnjen v stolpiču, ki smo ga v stiskalnico porinili iz čolna. Zakaj krtačni odtis? Nekoč so namreč za prvi odtis navlažili papir in ga položili na stavek, na katerega so najprej nanесли barvo z valjem, nato pa s široko krtačo potolkli in tako dobili krtačni odtis. V Mohorjevi smo

odtiskovali krtačne odtise na preši, ki je imela na zgornjem ogrodju odlitek Gutenberga. Kar lepa je bila in dobro nam je služila.

Ko sem hodil v popoldansko šolo, sem se učil veliko teorije in vse mi je koristilo. Seveda tiste čase pri nas še ni bilo srednje grafične šole in še manj kakšne fakultete. Imeli smo grafično revijo, ki je redno prinašala razne strokovne sestavke. Šele leta 1940 je izšla strokovna knjiga izpod peresa Otmarja Mihaleka. So pa bile kar številne knjige v nemščini, saj so mnogi naši grafičarji obiskovali višjo grafično šolo v Leipzigu in prinašali s seboj strokovno literaturo.

Tiskarska stiskalnica Gutenberg v stavnici
Mohorjeve tiskarne v Celju;
hrani Vencelj Ferant, Žalec.

Črke od blizu

Morda bo kdo od bralcev menil, da je to razglabljanje o strokovnem delu v tiskarni odveč. Menim nasprotno! Sedaj je vse to, kar sem tedaj doživljal, že del skoraj davne preteklosti. Nič več ni črk in svinčenih stavčnih vrstic, nič več klišejev, stavčnih omar in pomožnega materiala, linij in okraskov, ni več ropota stavnih strojev in strupenih svinčenih hlapov v stereotipiji ... Vse je sedaj le računalniški program in celo lomljenje opravijo s pogledom na ekran. Vse to me je utrdilo v prepričanju, da velja vsaj nekaj tistega iz časa »črnih umetnikov« ohraniti spominu in zato predstaviti bralcu vsaj okvirno, kaj se dogajalo nekoč v tiskarnah. Seveda za podrobnosti tu ni mesta.

Nekje sem prebral, da so včasih črki rekli tudi tipa. Odtod izraz za stavce »tipograf«. Višina črk je znašala 23,566 mm. Seveda je bil polnilni material nižji od samih črk, sicer bi se pri tisku odtisnil. V Mohorjevi smo imeli poleg sistema didot še star stavčni material sistema haase, ta je bil nižji in smo ga morali podlagati, kar je bilo dokaj zamudno.

Velikosti črk sem se kar sproti učil. Glavne enote so bile: briljant, diamant, perl, nonparel, kolonel, petit, borgis, garmond, cicero, mitel, tercija, tekst in tako naprej. Izrazi so bili tuji in so zajemali velikost od 3 točk naprej. Sčasoma so mi postale te mere takorekoč v očeh. Vsaka pisava pa je imela svoje ime, denimo navadna antikva, mediaeval, bodoni, rimska antikva, renata, candid in še vrsto drugih. Črke so bile lahko svetle, polkrepke ali krepke, poševne ali kurzivne. Za akcidenčni stavek so bile posebno zanimive posebne črke, v mojem času gotovo najbolj arabella pa tudi razne grotesk črke, futura, Koch antikva, senčne verzalke in še bi lahko našteval.

Omeniti velja, da smo v stavčnih omarah imeli črke velikosti tja do cicera. Večje so bile v predalih. Prava posebnost stavca je bila, da je moral stavek brati vedno v zrcalni podobi. Torej smo vse črke brali narobe. Tega se sčasoma nekako navadiš, potem pa ne odvadiš – še danes mi branje v zrcalni podobi ne dela težav.

Za plakate smo uporabljali lesene črke, saj tako velikih v svincu ni bilo. V Mohorjevi stavnici smo imeli tudi notne »črke«, grške in seveda tudi za cirilico in rusko pisavo. Naj omenim, da je notne črke stavil le en stavec, Peter Kusterle. Edini on je znal staviti tudi grščino. Večkrat je omenil, kako so v

Celovcu stavili cele pesmarice slovenskih pesmi. Vsaka črka je imela neke vrste zarezo, ki smo ji rekli signatura; ta je morala biti obrnjena vedno navzven, da je črka pravilno ležala.

Kmalu sem spoznal razlike med stavci. Kompresni stavek (gladek stavek) so stavili eni, drugi so bili akcidenčni stavci, ki so stavili oblikovno zahtevne tiskovine, meteorji (meter) pa so stavek lomili po straneh. Poleg teh so bili še strojni stavci. Seveda je bilo še več vrst stavka, tudi tabelaričen.

Vsi stavci so morali veliko vedeti o slovnici in seveda o oblikovanju. Posebno je to veljalo za akcidenčne, medtem ko so bili »tabelarji« pravi strokovnjaki za stavljenje tabelnega stavka.

Poleg pestrega sestava črkovnega materiala smo imeli v Mohorjevi tiskarni veliko količino zelo lepih vinjet. Prava dragocenost je bila v njih, saj so bile skozi desetletja oblikovane od največjih slovenskih umetnikov. Mohorjanski koledarji so bili prava zakladnica vinjet. Tedaj je veljalo pravilo, da se je na koncu nekega sestavka, kjer stran ni bila polna, vstavila vinjeta. Poleg tega bogastva smo imeli izredno zanimive inicialke, nekatere med njimi prav stare in zelo bogate. Seveda so bili tu še klišeji, ki so imeli zgodovinsko vrednost. Treba je poudariti, da je Mohorjeva družba vsako leto izdala koledar, v katerem so bili razni potopisi in drugi zanimivi, celo svetovni dogodki. Ti članki so bili domala vedno bogato ilustrirani. Če smo leta 1941 vinjete rešili pred uničenjem, pa so jih novi gospodarji po končani vojni vse uničili.

Ampak kakšno naključje! Sredi petdesetih let prejšnjega stoletja sem imel v nekdanji Mohorjevi tiskarni nekaj opraviti. Pa sem opazil, kako uničujejo vinjete. Ko sem opozoril na vandalizem, so mi zatrdili, da delajo po ukazu vodstva tiskarne ...

Pogled na stavnico Mohorjeve tiskarne v Celju; hrani Vencelj Ferant, Žalec.

Med tiskarji

Z veseljem lahko povem, da so me stavci lepo sprejeli in z menoj razumevajoče sodelovali. Kadar ni bilo Barleta v stavnici, sem pač iskal odgovore na svoja radovedna vprašanja pri Marjanu Hermanu. Vedno je to storil prijazno in temeljito, saj je bil najboljši akcidenčni stavec. To pa je že nekaj pomenilo. Tudi Janez Kleč je bil zelo uvideven do mene in mi je rad kaj pojasnil. Ko sem opazoval Mirka Zupančiča, ki mi je bil na pogled najbolj simpatičen, mi je večkrat prišlo na misel, da je preveč zatopljen v svoje delo in bi morda ne našel časa za moje neznanje. Pa sploh ni bilo tako. Mirko, s katerim sva pozneje prijateljevala, je bil odličen tovariš in razumevajoč, kadar sem si le upal stopiti k njemu po nasvet. Nekoč ko sva bila sama v stavnici, mi je pripovedoval o navadah stavcev, kadar so bili pikri. Opozoril me je, da strojniki radi povedo o stavcih kaj kritičnega, seveda pa je bilo vse skupaj le dobrodušna »čvekarija«.

Povedal mi je, da stavec, ki je izpustil več besed ali celo stavkov, dobi pod nos, da je naredil »pogreb«. Če je kako besedo dvakrat postavil, so rekli, da je naredil »ohcet«. Najhuje pa so zamerili stavcu, ki je na novo stran postavil vrstico iz prejšnje strani – to je pomenilo, da je naredil »pankrta«. Seveda so tudi stavci imeli strojnikom kaj povedati. Žal pa sem te opazke pozabil. Takšno domače kramljanje z Mirkom Zupančičem je bilo nekaj posebnega, pravo doživetje, v katerem ni bilo občutiti, da je bil Mirko že izkušen stavec, jaz pa šele na začetku spoznavanja te stroke. Žal pa sem si zapomnil le nekaj malega od tega, kar mi je zaupal Mirko v najinih tihih trenutkih – ko ni bilo nikogar zraven ...

Naš faktor Samsa je bil bolj redkobeseden. Stal je za bralnim pultom in skrbno vnašal znake za korekture. Bil je odličen strokovnjak za slovenščino, mislim celo, da boljši od marsikaterega jezikoslovca. Nikoli se ni s nikomer dalj časa pogovarjal. Le redko si je vzel čas in nam mladim kaj povedal o pravih naše slovnice. Vedno znova smo ga občudovali, ko smo prejeli naše krtačne odtise z njegovimi korekturami. Večkrat je popravil napako katerega od znanih izobražencev. Zato smo ga potihem prav vsi spoštovali.

Nasploh so starejši grafičarji radi kaj popili. To je bilo vsesplošno znano. V Mohorjevi tiskarni so se držali prepovedi pitja na delovnem mestu. Le Margetič, prav zanimiv, v celoti stavec »stare šole«, majhen mož s kratkimi

črnimi brki in sredinsko prečko na glavi, je hudo trpel žejo. Imel je skrito steklenico in kadar ni zmoget žeje, mi je zelo zaupno rekel, naj grem k Savodniku, to je bila gostilna na drugi strani ulice, in naj prinesem liter rdečega vina. Zabičal mi je, da me ne sme nihče zasačiti. Večkrat je šlo vse v redu. Steklenico sem skrtil v delovni plašč, pa je bilo. Seveda so v hiši stanovali vsi vodstveni uslužbenci. In nekoč se je zgodilo! Ko sem se vračal od »Angela«, tako se je gostilna Savodnik imenovala, je po stopnicah prihajal ravnatelj Kotnik. Seveda me je vprašal, kje sem bil. Jaz pa sem v zadregi zatrdil, da sem za gospoda Margetiča šel po malico k Zanyju, to je bila mesnica v hiši za magistratom. Vem, da mi ravnatelj ni verjel, toda opazil je, kako sem dobesedno otrdel in verjetno spreminjal barve obraza, pa je zamahnil z roko in rekel, da naj le hitim, sicer bo Margetič obnemogel.

Mirko Zupančič in Aleksander Videčnik v Celjski koči februarja 1941;
hrani A. Videčnik.

Prav nihče pa ni rad sodeloval z Blažejem. Nikoli mi ni bilo jasno zakaj. Ko sem nekoč po dveh letih uka le vprašal Marjana Hermana, zakaj je temu tako, je kratko dejal, da je Blažej »becikler«. Drago Barle mi je pojasnil, da ta izraz pomeni neke vrste hinavščino. Baje je bil Blažej v odnosu do višjih prav podložniški. Takih pa »črni umetniki« niso lahko prenašali, še manj pa so jim zaupali.

Gotovo najuglednejši stavec in sploh mohorjan je bil Peter Kusterle, ki je delil usodo Mohorjeve tiskarne od Celovca do Prevalj in končno do Celja.

Občudovali smo njegovo stavčno znanje. Ne le zato, ker je stavil note ali grščino, tudi sicer je bil zelo umirjen človek, ki se ni spuščal na raven, ki ni ustrezala njegovemu iskrenemu in mirnemu značaju. Le redko se je ustavil pri nas ročnih stavcih, vedno se mu je mudilo za stroj. Bolj zgovoren je bil na naših izletih, ki jih je Mohorjeva tiskarna redno prirejala na dan svetega Mohorja. O vseh dogajanjih s tiskarno je vedel največ in te spomine k sreči tudi zapisal. Tako nam je ohranil opis bega iz Celovca v Prevalje. Pod naslovom Znamenita begunka je zapis objavil v Koroškem fužinarju leta 1969, ponatis pa je bil v Mohorjevem koledarju 1984.

To je bila velika preizkušnja vseh tedanjih tiskarskih delavcev, saj je bilo treba v najkrajšem času preseliti tiskarno iz od Nemcev ogroženega Celovca. Pri tem so pomagali Maistrovi vojaki, ki so transport tudi spremljali. Kdor pozna obilico strojev in drugega tiskarskega gradiva, ki ga je imela Mohorjeva tiskarna, lahko dojame izreden napor, da so vse to rešili pred podivjanimi Nemci.

Zanimivo je bilo, da Peter Kusterle o vseh teh dogodkih ni rad govoril, kaj šele, da bi se hvalil s svojim deležem pri begu tiskarne iz Celovca. Po njegovem značaju sodeč bi lahko rekli, da je bilo vse to zanj kot zavednega mohorjana in Slovenca povsem jasno in razumljivo. Tak je bil naš Peter.

Med strojniki pa sem imel od vsega začetka dobrega prijatelja v Jožku Juraču. Ker sem tedaj že bil kar vaje gledališkega odra, je bil Jurač kot navdušen igralec in odličen režiser moj idol. Rad sem se po njem zgledoval. Bil je tudi izreden tovariš pri delu. Nekako sem mu marsikaj zaupal, posebno še, če sem bil v kakšni zadregi. Vedno mi je modro svetoval. Končno sva tudi oba pela pri Celjskem oktetu, ki ga je tedaj vodil Gustl Cerar. Vse to so bile trdne človeške vezi. Še po vojni sva se pogosto srečevala. Meni je to veliko pomenilo, ker sem se vse bolj preizkušal v pisanju, Jožko pa je v tem imel velike izkušnje. Kadar sem ga obiskal v Ljubljani, smo v njegovi kuhinji marsikatero zapeli. Ker ponavadi ni bilo tenorja, je ta glas odlično zapela njegova žena Angela.

Jožko Jurač je bil v Celju znan kot vodja krščanskih socialistov v okviru Jugoslovanske strokovne zveze. Zelo aktiven je bil v času protidraginjskega gibanja. Takrat je bil kot dober govorec na številnih zborovanjih, ki pa jih oblast seveda ni odobraval. Jurač je imel name in na moje poglede na svet velik vpliv. Navdušil me je nad delom v mladinski organizaciji krščanskih socialistov. Imenovala se je Delavska mladina. Nekaj let sem tako bil njen tajnik in dopisoval v glasilo JSZ Delavska pravica.

Zaradi vsega navedenega delovanja je bil Jurač slabo zapisan v policijskih krogih. Ko so Nemci vdrli v našo domovino, je bil morda prav zato Jurač med prvimi izgnanci. Gotovo je k temu veliko pripomogel novo nastali »veliki šef«, vodja strojnice Schuch. Ta je bil od prvega dne nemške zasedbe tiskarne zaupnik nove elite, saj je bil zakrknjen kulturbundovec. Sicer pa so Nemci prišli leta 1941 z natančnimi sezname politično sumljivih ljudi na Spodnjem Štajerskem.

Strojniki Stane Kovač je bil med strojniki najmlajši. Nosil je očala močne dioptrije in bil po svoji zunanosti in obnašanju pravi »proletarec«. Skromno se je oblačil in tudi skromno živel. Ni bil kaj prida zgovoren, toda ko smo bili

Dom Mohorjeve družbe v Celovcu

v naši sobi v Delavski zbornici, ta je bila v Razlagovi ulici, je pokazal, kaj zna in kako zmore biti politično prepričljiv. Pozneje, po vojni, je doštudiral pravo in postal celo vrhovni sodnik v Ljubljani. Tam sva se srečevala, ko sem pisal knjigo Delavsko gibanje v Zgornji Savinjski dolini. Kovač je pred vojno vodil mezdna pogajanja v Zgornji Savinjski dolini, zato je dobro poznal tedanje dogajanje. Sicer mi je pa povedal marsikaj izredno zanimivega, saj je bil tudi med vojno sodelavec Edvarda Kocbeka in je točno poznal priprave in posledice tako imenovane Dolomitske izjave. Ko sem pisal o delegaciji krščanskih socialistov pri škofu dr. Tomažiču v Mariboru, sem ga prosil za recenzijo, saj je bil poleg mene tedaj še edini pri življenju. A o tem pozneje ...

Četrty strojnik je bil možakar lepega priimka, toda to mu ni nič pomagalo, da bi si pridobil ugled med grafičarji. Bil je edini, ki je znal biti zelo piker in ciničen. Morda zato, ker pač s svojim delom ni mogel ugajati. Kako malenkosten je bil, pove tale dogodek. Navada je bila, da je prihajala vsa pošta za nas v strojnico. Nekoč je prišlo tudi zame pismo, kjer je bilo poleg imena napisan naziv stavec. Seveda še tedaj to nisem bil, pa je gospod ciničnega nasmeha pripisal besede: Ne stavec, ampak domišljavec. Pismo sem pokazal Juraču, ki mi je kratko rekel: »Naj te ne preseneti ali celo užali, saj veš, kdo je to napisal.«

Vendar me je ta dogodek spremljal vse čase in ko sem srečal tega imenitneža, sem raje pogledal stran, kar je bilo neolikano in sploh ne v moji navadi. Da, včasih je malo treba, da se človek razžalosti zaradi ljudi iz svoje okolice.

Zaposleni v strojnici Mohorjeve tiskarne v Celju okrog leta 1934. Stojijo z leve: Bogo Kotnik, strojnik, Stane Kovač, strojnik, Jožko Jurač, strojnik, Emerik Schuch (z brado), dr. Fran Kotnik, prvi z leve sedi Jože Lakovnik, pomožni delavec. Na sliki so tudi vlagalke v strojnici; hrani A. Videčnik.

Vecarji in limarji

Že sem omenil, da so ročno stavljanje naši predniki imenovali kar »vecanje«. Tako je bilo v tiskarni ob kakšnem neljubem dogodku marsikdaj slišati, da se to in to lahko zgodi le »vecarjem«. To je pač sodilo k večni tekmi med stavci in strojniki. Poudarjam pa, da stvari nikoli niso presegale meje dobrega okusa.

In zakaj smo rekli strojnikom »limarji«?

Ko je stavek na deski potoval iz stavnice v strojnico, ga je tam prevzel strojnik, ki je moral najprej narediti zelo zahtevno pripravo za lep tisk. To je bil neke vrste strokovni ponos. Delo strojnikov nikakor ni bilo enostavno, še posebno, ko je šlo za klišeje oziroma večbarvni tisk. Strojnik je torej naredil formo, se pravi, da je razvrstil stavek v polo, ki je štela šestnajst strani. Vse to je potem trdno spel v velik železni okvir, da je bil stavek trdno povezan in varen za tiskanje. Iz stavnice so namreč prišle strani stavka povezane z vrvico. Posebno za ročni stavek je obstajala nevarnost, da je med tiskom potegnilo kakšno črko ali celo več iz forme in tako kaj lahko prišlo do poškodovanja celotnega stavka v stroju. Prvi odtis je pokazal, kje bodo potrebne nalepke, da bo tisk lep, gladek in enakomerno črn. Strojniki so imeli za to poseben papir, ki je bil že prirejen po oblikah za podlaganje, kot so temu rekli. Od tega, sicer včasih kar zamudnega dela, je bila odvisna kakovost tiska. Te nalepke, če bi temu papirju lahko tako rekli, so »limali« s klejem na zadnjo stran poskusnega odtisa. Pogosto so imeli levo dlan polno kleja, saj so si ga dali na roko in z nje potem mazali površino pole. Zato so bili strojniki v dobrem in šaljivem smislu »limarji«. Ko je dobil odtis najbolj možno lepo podobo, so dokončno pripravili stroj za tisk, tako da so na valj nalepili korekturno polo, ki jo je strojnik pripravil, kot je opisano.

Tedaj smo imeli še ogromne stroje z velikimi valji, ki so nalagali pole papirja na stavek in naredili tako odtis. Na teh strojih, ki še niso bili avtomatizirani, se je ročno vlagala na valj pola za polo. To je bilo mukotrpno delo, ki so ga opravljale vlagalke.

V naši tiskarni je bil gotovo najbolj usposobljen tiskar Jožko Jurač. Na njegovem stroju so se tiskale vse glede tiska zahtevnejše knjige, kot so bile tiste z znanstveno vsebino in tiskane na boljši papir.

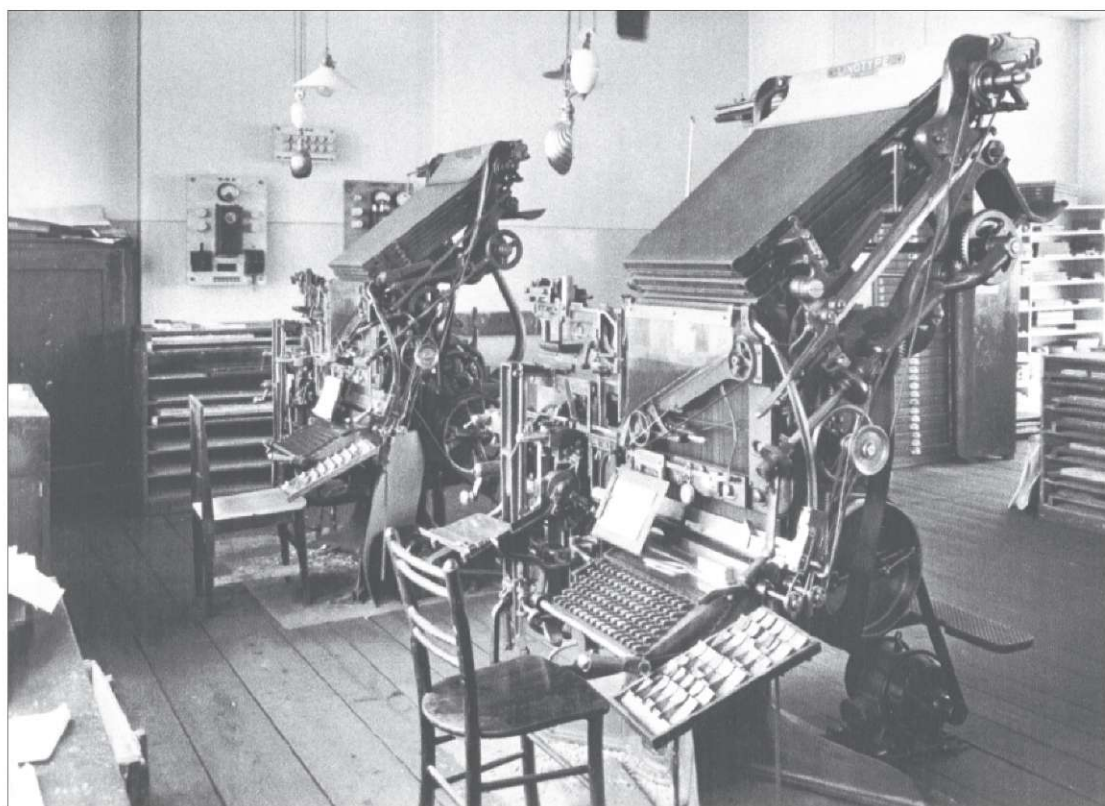
**Mali tiskarski stroji (tigli) v Mohorjevi tiskarni v Celju.
Slika hrani Zbirka Josipa Pelikana, MNZ Celje.**

Tiskarski škrat

Dvomim, da je kdo od davnih tiskarjev videl po črkah brskati škrate. Tudi naša generacija ga ni videla. Vendar pa se je od davna glasilo kot opravičilo za katero od napak v stavku, da je treba to pripisati skrivnostnemu bajeslovnemu bitju - škratu. Mene je glede nevarnosti, da mi tiskarski škrat ponagaja, podučil Barle. In res, če je nastala kakšna napaka kljub večkratnemu korektorjevemu »situ«, je bil seveda kriv tiskarski škrat. Tako smo govorili mi in tako so tožili naši predniki. Napaka je seveda veljala za površnost stavca in se je tako preprosto ni dalo pripisati skrivnostnemu škratu, ki je baje šaril po stavčnih omarah. Res je tudi, da ima domala vsaka stroka kakšnega škrate za krivca lastne površnosti.

Ko smo o škratu govorili otrokom na raznih šolskih ekskurzijah, so tisti iz nižjih razredov pripoved kar požirali. Marsikdaj je kateri od njih vprašal, kje pa ta škrat spi in od česa živi. No, to je bilo že zagonetno vprašanje, na katerega smo lahko odgovorili le s primerjavo lepo obarvanih škratev iz njihovih risank. Pa so bili nekateri razočarani, saj so si že v svoji domišljiji zamislili, kako prijazen škrat skače iz predala v predal v stavčni omari ...

V naših tiskovinah se je zelo redko zasledila kakšna besedna napaka. To je bila vrlina tudi prve Mohorjeve tiskarne v Celovcu. Ko danes prebiram stare mohorjanske koledarje, zlepa ne zasledim stavčne napake. Toda tiskarski škrat je tudi že tedaj obstajal in bil sinonim za tiskarske napake.

Stavna stroja v stavnici Mohorjeve tiskarne okoli leta 1938. Slika je iz Zbirke Josipa Pelikana, MNZ Celje.

Med knjigovezi in uradniki

V knjigoveznici sem bil zelo redko in še to le takrat, če me je kdo od stavcev tja poslal. Spominjam se, da je imela knjigoveznica en sam dolg prostor, ki je bolj spominjal na kletne prostore, saj je bil lepo obokan, vanj pa se je prišlo po nekaj stopnicah. Naši knjigovezi so bili mojstri zlate obreze. V naši tiskarni smo veliko tiskali molitvenike, tudi razkošnejših oblik. Spomnim se, da smo nekatere, ki so bili namenjeni slabovidnim, stavili v dokaj velikih črkah. Tedaj še pač ni bilo na vsakem vogalu zdravnika za oči. Seveda je bil to v celoti ročni stavek. Molitveniki pa so bili tudi izredno lepo tiskani in imeli lepe inicialke, pogosto še zlato obrezo. Te niso znali delati vsi knjigovezi, toda mohorjanski so to večino odlično obvladali. Če pomislimo, koliko molitvenikov je Mohorjeva družba izdala, se temu ni čuditi.

Ob 25-letnici vodenja knjigoveznice mojstra Trčka (leta 1935). Sedijo z leve: 1. Maks Wester, 3. Trčkova soproga, 4. Alojz Trček, 5. dr. Fran Kotnik in 7. Mulej; hrani A. Videčnik.

Če sem zašel v knjigoveznico, sem tam vedno poiskal Westra, ki se mi je zdel še najbolj priljuden, čeprav so verjetno bili tudi drugi prijazni. Wester mi je razložil, kako gre ta delovni postopek. Delali so vse ročno. Zlato ploščico-folijo so vdrgnili v obrezo z nekim orodjem, ki je spominjalo na dleto, vendar ne z iglo, temveč z nekim polkrožnim drgalom. Ta postopek je bil zelo

dolgotrajen. Tedaj so se pomembnejše knjige še ročno šivale. To je bil star način vezave, toda knjiga je bila trdna in dolge življenjske dobe.

Vse potiskane pole so prepeljali v knjigovoznico. Te so bile oštevilčene in še posebej označene s signaturami na hrbtu. Tako ni prihajalo do zamenjav. Sploh pa je bilo zlaganje stavka po straneh v polo posebno pomembno. Pri tem je veljalo posebno pravilo zlaganja strani, da so potem v strojnici pravilno montirali formo. Pola je imela 16 strani in vsaka stran je bila oštevilčena ali paginirana. Knjigovezi so najprej pripravili platnice, če je bila knjiga trdo vezana. Ponavadi so imele zahtevnejše knjige lepo oblikovano platnico, veliko je bilo suhega tiska, ki je bil tiste čase zelo v rabi. Seveda so zanj knjigovezi potrebovali posebna orodja, ki so jih izdelovali orodjarji zunaj hiše.

Zanimivo pa je to, da s knjigovezi grafičarji nismo bili tesneje povezani. Na skupnih izletih smo se dobro spoznavali in tudi na strokovnih ekskurzijah, ki jih je naša grafična organizacija občasno prirejala, so bili večkrat navzoči tudi knjigovezi.

Kako varčna je bila Mohorjeva družba, priča malo število zaposlenih uradnikov. V pritličju hiše na Prešenovi ulici sta bili uprava s sejno sobo in posebna zbirka izdanih knjig. S temačnega hodnika si stopil v tajništvo, kjer so sedeli Anica Mikeln, Ciril Debeljak, Ivan Vodušek in Gizela Vodušek. Vsak od njih je pač opravljal več različnih nalog. Najbolj živ spomin imam na Mikelnovo. To je bila prijazna gospa, vedno naklonjena nam delavcem v obratih. Imela je velik vpliv v Mohorjevi, saj je obvladala številna pisarniška in poslovna dela. Marsikdaj smo se zatekali k njej po mnenje in tudi kake informacije. Vedno je delovala pomirjujoče. Vedeli smo, da je hči župana Alojza Mihelčiča in da je poročena s starim mohorjanom, Mirkom Mikelnom. Nasploh je bila Mikelnova spoštovana in zaupanja vredna oseba.

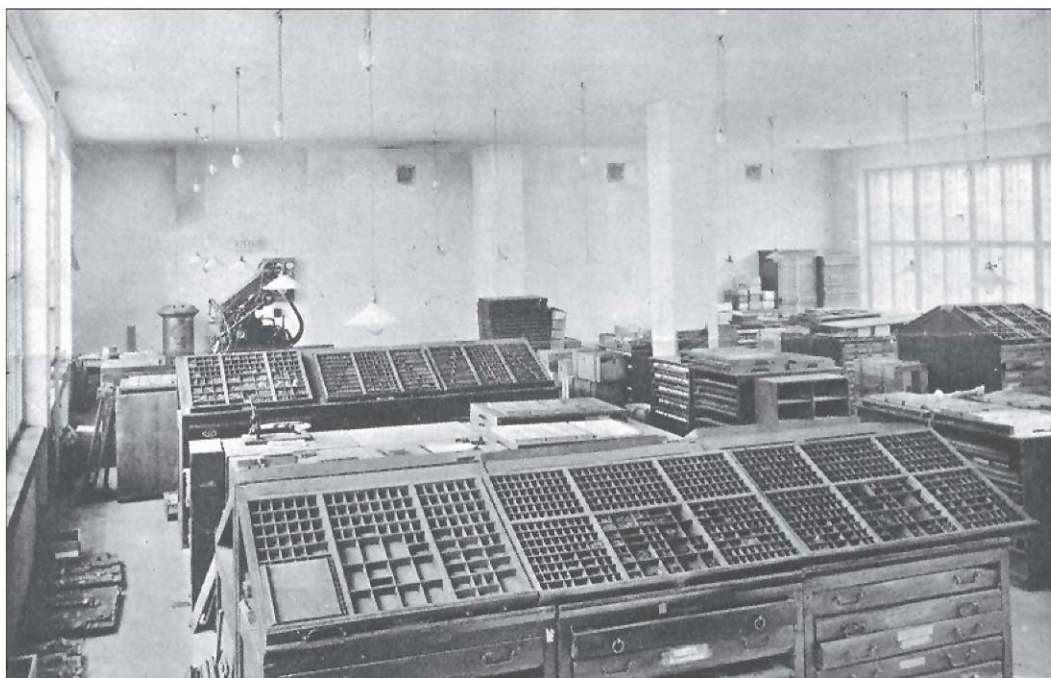
Ivan Vodušek je bil velik in simpatičen mož, ki je imel poškodovano nogo. Bil je Maistrov borec, po rodu Korošec, dobrovoljen in vedno nekoliko nasmejan. Z njim sem prišel v pogovor le na sestankih Jugoslovanske strokovne zveze, saj je bil tudi on krščanski socialist. Spominjam se, da je bil z nami in da se je izkazal kot odličen pevec, ko smo leta 1939 imeli na Jesenicah veliko zborovanje.

Tudi Ciril Debeljak mi je bil zelo blizu. Že v Krekovi družini je igral in tam sem ga prvič videl, ko sem v njej nastopal kot devetleten deček. Toda pozneje smo se zopet srečevali na odrskih deskah. Bil je odličen igralec in prijeten v družbi. Ko sva nekoč sedela za kulisami in čakala na iztočnico, je bil posebne volje. Pripovedoval mi je o dogodku, o katerem se sicer ni nikoli razgovoril,

kako se je v Narodnem domu med igro Graničarji zgodila nesreča, ko je obstrelil Karla Goloba, da je bil le-ta ob oko. Mislim, da tega ni nikdar prebolel. Pripovedoval mi je, kako sta imela z Golobom oba enaki puški: njegova je bila prazna, Golobova pa nabita. V teku igre sta puški pomotoma zamenjala. Morala sta meriti drug v drugega in tedaj je Debeljak podzavestno pritisnil na petelina, saj je bil prepričan, da je puška prazna ... Goloba so takoj prepeljali v Ljubljano, toda očesa mu niso mogli rešiti. Ta dogodek je občutljivega Cirila veliko let obremenjeval. Toda še danes ne vem, zakaj mi je to svoje breme razkril prav tedaj za odrom.

Iz tajništva se je šlo v sosednjo sobo, kjer sta delala ravnatelj dr. Fran Kotnik in tehnični vodja Fran Milavec. Seveda smo k njima prihajali le na poziv. Če pa bi moral oba vodilna gospoda opisati, bi za oba lahko trdil, da sta bila gospoda »stare šole«.

K upravi je sodil še Mirko Mikeln, ki so ga njegovi vrstniki s Koroške klicali kar Fric. Bil je skladiščnik in je skrbel za nabavo vsega, kar je rabila tiskarna in sploh podjetje. Tudi skladišče, polno knjig, je upravljal. Skratka, imel je dela na pretek in opravljal ga je z veliko odgovornostjo in morda še bolj z ljubeznijo. Vsi smo ga spoštovali in videli v njem posebno navezanost na Mohorjevo tiskarno. Spomnim se ga kot resnega in vedno poslovno vpetega človeka. Res se je redko sprostil; raje kot govoril, je pač delal.

Stavnica leta 1928; hrani Osrednja knjižnica Celje.

Mohorjeva knjigarna

Omeniti velja, da je imela Mohorjeva družba v svoji stavbi tudi nanovo urejeno knjigarno. V njej so prodajali tudi razne druge papirne izdelke. Tako smem trditi, da je bila tudi papirnica. Ne spominjam se več priimka poslovodkinje, s katero sem imel večkrat opraviti. Mohorjeva družba je zalagala trg tudi z raznimi obrazci. Večkrat sem stavil katerega od teh in ga potem nesel poslovodkinji v pregled. Bila je zelo resna in z njo sem lahko govoril le o poslu, nikakor pa se ni spuščala v zasebne razgovore. Povsem drugačna pa je bila prodajalka v tej knjigarni – Nata Remše. To je bilo zelo prijazno dekle in na sploh prijetnega obnašanja. Z njo sem se dobro poznal, saj je bila izvrstna igralka in smo se pogosto srečevali na vajah in predstavah.

Mohorjeva knjigarna je v Celju slovela po solidni izbiri in seveda dokaj veliki zalogi knjig vseh zvrsti, tudi drugih, ne le iz Mohorjeve tiskarne. Spominjam se, da so uspešno prodajali knjige založbe Modra ptica, ki so tiste čase slovele po zunanji lepoti in seveda po izbrani vsebini. Ta založba je izdajala za svoje redne naročnike tudi knjižno revijo, v kateri so sodelovali vsi tedanji ugledni pisatelji. Urednik te revije je bil pisec slovitega Alamuta – Vladimir Bartol. Seveda so se tudi v tej reviji pojavljala imena naših uglednih in znanih književnikov.

Mohorjeva knjigarna je imela veliko prednost pred drugimi knjigarnami v Celju, saj je razpolagala z novo urejenimi, velikimi izložbami. Te so ob večjih kulturnih praznikih lepo opremili, denimo v času kulturnega tedna v Celju, ko so vedno uredili izložbe na katero od tem v programu tedna.

Trgovina leta 1928; hrani Osrednja knjižnica Celje

Naš ravnatelj

Ravnatelj dr. Fran Kotnik; hrani A. Videčnik.

Ko sem prišel v tiskarno, je še živel njen bivši ravnatelj Josip Zeichen. Spominjam se, da je prihajal iz prvega nadstropja upravne stavbe, kjer je stanoval. Vedno sem ga videval le v kolarju, saj je bil duhovnik. Tisti ki so bili še iz Celovca v tiskarni, so dobro vedeli, da je imel ravnatelj Zeichen veliko zaslug za uspeli usodni beg tiskarne. Pod njegovim vodstvom je namreč tiste vojne dni bežala tiskarna na Prevalje, od tam pa jo je popeljal v Celje. To je bil vsekakor velik podvig, če pomislimo, da so nemške lovke segale tudi na Prevalje, kjer so celo podtaknili ogenj v prostorih tiskarne, tako pomembna je bila za nemške prenapeteže.

Za Zeichnom je prevzel ravnateljstvo dr. Fran Kotnik, ki je bil doma na Koroškem. Njegova rodbina je sodila med odločne

Slovence in je vsestransko delovala za napredek slovenske misli in narodnega gospodarstva. Vrsta Kotnikov je bila v odborih slovenskih hranilnic in naprednih, narodno pospeševalnih organizacijah. Kotnik je prihajal v Celje kot izkušen prosvetar, kar se mu je na vsakem koraku poznalo. Njegova počasna hoja in pokončna drža sta bili zanj tako značilni. Deloval je zelo resno in avtoritativno. Med nami v tiskarni si je pridobil spoštovanje in tudi zaupanje. Vsak dan je obhodil tiskarno in knjigoveznicu. Ne morem trditi, da smo se ga bali, toda ko je stopil v stavnico, smo se nekako pritajili za svojimi omaricami. Tu in tam je koga izmed nas ogovoril, sicer pa ni bil zgovoren. Spominjam se, da je obstal pri meni, ko sem ročno stavil Breznikovo Nemško vadnico, seveda pretežno v gotici. Pogledal je v rokopis in dejal: »Ja, Cilli

bleibt ewig deutsch!« in odšel naprej, jaz pa te njegove opazke nisem prav razumel. Mislim, da je meril v močno nemško oziroma nemčursko dejavnost tistega časa. Prav zanimivo naključje je bilo, da sem tisto nemško vadnico stavil malo pred prihodom okupatorja. Ko so prevzemali tiskarno, sem rokopis odnesel domov in ga skrnil na magistratnem podstrešju, kjer so takrat že delovale nemške oblasti. Tako sem ga leta 1952 našel in nesel Kotniku domov. Zato mi je dal platnice Sovretove knjige Stari Grki. Pole te imenitne knjige sem skrivoma potegnil iz kupa za Radeče pripravljenih knjig na dvorišču in tako imam še danes to izredno knjigo. Sicer pa je Mohorjeva izdala kar dosti podobnih znanstvenih del.

Do nas je bil ravnatelj skrajno korekten in dober vodja podjetja. Zahteval je red in imel ga je. V Celju se je vključil v kulturno dejavnost in bil med člani upravnega odbora obeh kulturnih tednov. V tem času je Celje zaživelo v vseh zvrsteh kulture; to je bil neke vrste odgovor na vse močnejšo nemško prevzetnost.

Tudi sicer je bil Kotnik značajan. Kot ravnatelj je seveda natančno vedel, kaj se dogaja v podjetju. Vsak vodilni ima pač svoje zveze, da izve marsikaj, kar sicer ni tako očitno. Tako je gotovo vedel, da je središče celjskih krščanskih socialistov prav v Mohorjevi. Predvsem grafičarji so bili udarna skupina v raznih socialnih sporih, ki so jih reševali uradno preko Jugoslovanske strokovne zveze kot sindikalne organizacije. Kolikor vem, ravnatelj Kotnik ni nikoli dušil dela krščanskih socialistov v podjetju in zunaj njega. V tedanji Cirilovi tiskarni v Mariboru je bilo drugače. Tam je ravnatelj zahteval določeno politično pripadnost, zato je potem tudi prišlo do stavke, ker je nekega upornega strojnika enostavno pri priči odpustil. Kaj takega ni bilo mogoče po kolektivni pogodbi med grafičarsko organizacijo in združenjem tiskarnarjev. Vsekakor česa podobnega v Mohorjevi ni bilo, tudi tedaj ne, ko so v ljubljanski škofiji zagnali vik in krik nad krščanskimi socialisti. Tako je prihajalo do neljubih dogodkov, ko so bili pripadniki JSZ šikanirani in nemalokdaj tudi preganjani. Centrala JSZ v Ljubljani je zato organizirala delegacijo, ki je obiskala mariborskega škofa dr. Tomažiča. Šlo je za to, da se podobna preganjanja ne bi dogajala tudi na Štajerskem. Večina udeležencev te delegacije je bila spet iz Mohorjeve tiskarne. Vodil jo je predstavnik centrale JSZ iz Ljubljane Tone Fajfar, tedaj tajnik načelstva JSZ. Iz Celja smo bili Jožko Jurač, Stane Kovač, Metod Hočevar, Ciril Debeljak in jaz kot predstavnik Delavske mladine. V Mariboru so se nam pridružili še trije, mislim da tudi grafičarji. Škof dr. Ivan Jožef Tomažič nas je prijazno sprejel in nam zagotovil, da v mariborski škofiji ne bodo upoštevali želja ljubljanske škofije glede vprašanja krščanskih socialistov. Zakaj sploh o tem pišem? Zato, ker tudi tokrat ni bilo s strani

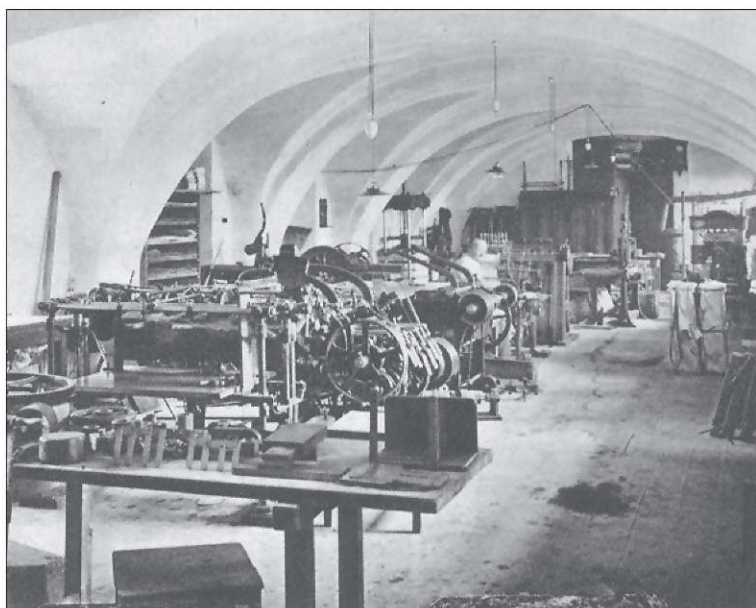
vodstva Mohorjeve tiskarne nobenih pripomb. Mislim, da je dr. Kotnik s svojo avtoriteto obvladal razmere, da le-te niso obremenjevale notranjih odnosov v tiskarni.

In še ena resnica! Ko je v Celju nastajal odbor za obrambo severne meje kot odgovor rastočemu nacističnemu obnašanju celjskih Nemcev, je nekega dne leta 1940 prišel k meni Krefl z rokopisom za letake. V zvezni tiskarni so že nekaj teh natisnili. To so bili majhni letaki, ki so jih trosili ali nameščali po lokalih, predvsem v tistih, kjer so se zadrževali Nemci. Dogovoril sem se z Juračem, da bova letake naredila. Jaz sem postavil stavek, Jurač pa ga je stiskal. Spomnim se še vsebine; v glavnem so letaki opozarjali na bližnje dogodke in poudarjali nevarnost Hitlerjeve drhali, ki je tedaj že vladala v sosednji Avstriji. V dogovoru z Juračem sem poiskal črke, ki niso bile v katalogu, da bi jih policija ne spoznala kot mohorjanske. Toda kljub temu se je pojavil v nekaj dneh tajni agent, kot smo tedaj rekli policistom v civilu. Kot mi je povedala Mikelnova, je prišel na upravo agent Čuk, človek visoke, suhe postave in že na pogled skrivnostno miren. V razgovoru z ravnateljem je želel ugotoviti, če je bil letak tiskan v naši tiskarni. Menda je Kotnik po nekaj stavkih dvignil glas in dejal Čuku, da mora pač verjeti njegovi besedi, da letak ni bil tiskan v Mohorjevi. Razgovora je bilo konec. Baje je tajni agent precej osramočen odšel. Kotnik ni nikoli govoril v tiskarni o tistem nesrečnem letaku. Preprosto ga ni zanimalo. Domnevam pa, da je vedel, da smo pozno popoldne nekaj tiskali, saj je moral slišati tiskarski stroj, pa čeprav najmanjši tigel. Irup je vendarle bil.

Vsi smo vedeli, da Kotnik ni navdušen nad raznimi govori oziroma nagovori. Mislim, da je bilo leta 1939, ko so imeli grafičarji v Cirilovi tiskarni v Mariboru hud spor s tedanjim ravnateljem, kar sem že prej omenil. Vse grafične organizacije v Sloveniji so zaradi tega razglasile stavko. Kolikor se spominjam, smo »štrajkali« le kake štiri ure. Toda mi smo imeli v strojih redne Mohorjeve knjige, ki so tedaj izhajale v izredno veliki nakladi. Mudilo se nam je, saj je tudi ekspedit knjig zahteval veliko dela. Mohorjeve knjige so tedaj prihajale v domove Slovencev tako na Goriškem kot na Koroškem. Po pravilu je moral predsednik sindikalne organizacije javiti upravi, da ne delamo po sklepu centralne grafične organizacije v Ljubljani. Tako je Jožko Jurač to neljubo reč sporočil dr. Kotniku. Ta je, povsem razumljivo, jezno reagiral in Jurača vprašal zakaj sploh »štrajkamo«, ko imamo boljše plače kot visoki uradniki. Jurač je seveda ostal brez odgovora, se poslovil in odšel nazaj v strojnico. Uro kasneje je sklical odbor našega sindikata, ki je sklenil, da bomo v soboto nadoknadili izgubljene ure. Res smo v soboto delali ves dan in tako spravili delo naprej, da ni bilo zastoja. In ko so stroji hrumeli tudi v soboto popoldne, je nenadoma stopil v tiskarno dr. Kotnik in vprašal, kaj delamo.

Jurač mu je povedal, da bomo nadoknadili izgubljene ure. Ravnatelj ni črnil besede in se odpravil domov. Toda zvečer, ko smo odhajali iz tiskarne, je stal v veži in nas brez uvoda povabil na večerjo k Braniboru. Tam je imel govor, nekako takole je rekel: »Res ste vseh muh polni, toda tudi pošteni.« To je bil zanj že kar dolg nagovor ...

Naj omenim še leto 1939, ko so celjski Nemci dvigovali nasilje in postajali iz dneva v dan napadalnejši. Žal je tedanja policija preganjala napredne Slovence, ki so slutili, kaj se pripravlja, ne pa Nemcev. Ti so v gostilni Na zelenem travniku prirejali prave politične shode in razobešali Hitlerjeve slike. Tedanji policijski šef Törner je bil namreč aktiven član celjskega Kulturbunda, zato so bili nemški prevratniki nekako zaščiteni. To ponovno omenjam, da bo današnjemu bralcu jasno, kako je bilo mogoče toliko popuščanja kulturbundovcem s strani oblasti v Celju.

Knjigoveznica leta 1928; hrani Osrednja knjižnica Celje

Tehnični vodja

Tiskarno je tehnično vodil Fran Milavec, ki je bil baje iz Ljubljane. To je bil sivolasi gospod z očali močne dioptrije. Kako zanimivo, da mi je najbolj padlo v oči to, da je bil vedno oblečen v siva oblačila. Zbujal je zaupanje zaradi svojega umirjenega nastopa. Bolj redko je prihajal v tiskarno, saj je, kot smo vsi vedeli, z njegovo namestitvijo nastal spor s faktorjem, ki je bil šolan v ta namen, pa potem ni opravljal te naloge. Kje so bili vzroki za vse to, nismo vedeli, starejši pa o tem niso radi govorili.

Fran Milavec je poznal pravilno delitev dela in se je v vsem obračal na oddelčne vodje, nikoli pa neposredno na tistega, ki je kako delo opravljal. V stavnici se je vedno dogovarjal edino le s korektorjem Samso, sicer se pa ni zanimal za potek dela v posameznih oddelkih.

Biti je moral dober strokovnjak, ker je v tiskarni vse potekalo v redu in na dokaj visoki kakovostni ravni. Naše tiskovine so bile odlično narejene, to velja tudi za knjige, ki smo jih stavili in tiskali. Posebno nekatere znanstvene so bile tudi tiskarsko zelo zahtevne. Skratka, kar je Mohorjeva tiskarna natisnila, je veljalo za dober izdelek.

Lep primer akcidenčnega stavka je častilna listina iz srede 19. stoletja. Namenjena je zagrebškemu škofu Aleksandru pl. Alagoviču. Ročni stavek je tiskan na kitajski svili; hrani Zbirka Aleksandra Videčnika v Mozirju. (foto Vlado Lamut, Mozirje)

Moj svetovalec

Drago Barle, stavec; hrani A. Videčnik.

Že sem omenil, da mi je bil za neke vrste inštruktorja dodeljen Drago Barle, ki smo mu v stavnici pravili kar Karl. Seveda sem se nanj zelo navezal, ne le zaradi njegovega znanja, tudi kot človek mi je bil zelo blizu. S svojo hudomušnostjo je vedno poskrbel za prijetno sožitje. Bil je izredno duhovit človek, vedno je povedal kakšno okroglo, in to tedaj, ko mi je šlo najbolj »za nohte«. Če sem naredil kaj narobe, je prej kot nasvet povedal kakšno duhovito, potem pa pojasnil, v čem je moja napaka in kako se je moram izogibati.

Prav zanimivo je bilo pripovedovanje o njegovi slavni »žlahti«. Res je imel imenitne sorodnike. V Ljubljani je bil njegov stric na visokem položaju žandarmerije; mislim, da je bil celo poveljnik vseh orožniških enot v tedanji Dravski banovini. Drugi stric je bil stolni kanonik v Zagrebu in znani

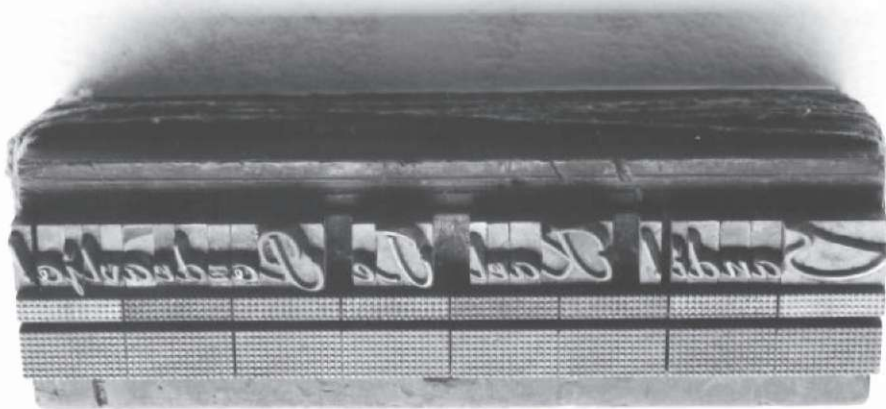
slovenski narodopisec Janko Barle. Brat je živel nekje v Nemčiji. O njem je pripovedoval, da je uspešen plesalec. Barleti Dragovega rodu so bili doma v Štorah, oče pa je bil, če se prav spominjam, gozdar. Vse kar je Drago pripovedoval o svojih, je bilo tudi res. Ni pa se kaj veliko hvalil s svojim imenitnim sorodstvom.

Drago Barle je bil tudi sicer zanimiv človek. Vedno je bil nasmejan in pripravljen za pogovor. Tudi kot planinski tovariš je bil veder in pripravljen sodelovati v prijetni družbi, le eno »napako« bi lahko navedel – ni bil pevec.

Kadar smo zapeli, je sebi v opravičilo rekel: »Če jaz spustim svoj glas, bo kočja takoj prazna.«

Ko je bil pri vojaki, služil je v avto-komandi nekje na jugu države, mi je redno pisaril, jaz pa njemu. Potem je nekaj let pozneje nanese, da sem bil jaz pri vojaki in Barle mi je enostavno poslal pozdrave v svincu. Kako je to izgledalo? Postavil je stavek iz črk arabella z besedilom: Sandi! Te pozdravlja Karl! Nemalo sem se začudil, ko sem dobil pošiljko, težko veliko bolj, kot bi glede na velikost ovoja smela biti. Seveda sem jo z zanimanjem odprl in našel v njej stavek. To je bilo presenečenje preko vseh meja. Stavek imam še sedaj kot lep spomin na svojega mentorja.

Ko sem sredi petdesetih let prejšnjega stoletja počitnikoval pri Sestrah Logar v Logarski dolini, se je iznenada tam pojavil Drago. Sedela sva na klopci pred domom. Od tam se je lepo videlo po vršacih. Pogovarjala sva se o vsem mogočem, saj sva se tedaj videla prvič po vojni. Nič mi ni govoril o sebi, pozneje pa sem zvedel, da je imel težave z oblastjo ... Čudil sem se, ko je gledal proti planinam in nenadoma rekel: »Tam je menda Kamniško sedlo?« Pritrdil sem mu, nisem pa vprašal, zakaj to vprašanje. V Celju sem kmalu slišal govorice, da je Drago Barle odšel v tujino ... Škoda zanj!

**Pozdravi v stavku, ki mi jih je poslal k vojakom Drago Barle;
hrani Zbirka Aleksandra Videčnika v Mozirju
(foto: Vlado Lamut, Mozirje).**

Pomožni delavci

V tiskarni smo imeli tudi tri pomožne delavce; to so bili Jože Lakovnik, Polde Prevovnik in Tonček Voršič, ki je delal le v strojnici. Lakovnik in Prevovnik pa sta pomagala tako v strojnici kot tudi v stavnici. Ker je Mohorjeva tiskarna tiskala pretežno knjige, in to večinoma z velikimi nakladami, je bilo treba vsak dan odtisniti postavljene stolpce stavka za korekture. Ponavadi sta se Jože in Polde pripeljala z dvigalom iz strojnice in pričela delati krtačne odtise. Stavek je bil na deskah, s katerih sta ga porinila na ploščo stiskalnice. Odtiskovala sta vsak posamezni stolpec posebej. Bila sta zanimivi osebnosti. Lakovnik nekoliko bolj resen in redkobeseden, pravo nasprotje njega pa je bil Prevovnik. Navada je bila, da smo ju klicali kar po imenih. Polde je prinesel v stavnico vedno dobro voljo. Do nas mlajših je bil prijazen in se je rad pošalil. Vedno je prepeval ali žvižgal, tako smo ga že slišali, ko je spodaj v strojnici stopil v dvigalo.

Lakovnik pa je delal še v stereotipiji, kjer so v svinec vliвали dvojnikle klišejev, vinjet in stavka, ki je imel veliko naklado. To delo ni bilo zdravo, saj je bilo treba delati ob raztaljenem svincu, svinčeni hlapci pa niso bili odvedeni, kot se to sedaj zahteva zaradi varstva pri delu. Rad sem pogledal k Lakovniku, to delo me je zanimalo. Toda Lakovnik ni trpel zijal, zato me je odpravil z besedami: »Pojdi kaj delat!« Ko sem se privajal na stiskalnico, me je učil Polde. Lepo me je naučil, lahko bi rekel bolj s šalo kot z resno besedo. Zato sem mu bil tudi hvaležen. Ker je veliko delal v strojnici, je marsikaj vedel o delu strojnikov in pripravi stavka. Tudi tu me je na marsikaj opozoril in vse mi je prišlo prav. Pomožna delavca sta po tisku pripeljala stavek nazaj v stavnico. Ročni stavek smo razmetali, strojnega pa zmetali v zaboje, da so svinčene vrstice spet pretopili v komade svinca, primerne za uporabo na stavnem stroju. Tako se je v stavnici vse vrtelo okoli svinca, tudi ves stavni material je bil iz njega, zato smo se vedno borili s svinčnim prahom, ki je bil za zdravje zelo nevaren. Neverjetno veliko prahu je bilo v stavčnih omarah, pa tudi sicer smo delali v svinčnih hlapih, saj so bili stavni stroji nameščeni v stavnici in nič posebej zavarovani. Znano je bilo, da so prav strojni stavci imeli poklicno bolezen – težave z želodcem. Zdravniki so to pripisovali svincu, tako hlapom kot svinčnemu prahu.

Naš urednik

Ko sem prišel v tiskarno, je bil urednik Mohorjeve družbe sloviti pisatelj Fran S. Finžgar. Živel je sicer v Ljubljani in od tam opravljal tudi večino uredniških nalog. Vendar je občasno le prihajal v tiskarno. Zapomnil sem si ga kot sivolasega gospoda, oblečenega vedno v sivo in največkrat s kolarjem. Med nami je bil deležen velikega spoštovanja, stavci pa so mi pravili, da je kdaj pa kdaj tudi povzdignil glas. Poznan je bil kot natančen človek in zelo občutljiv za slovenski jezik. Znano je, da je prav on ustanovil družinsko revijo Mladika, ki je bila med tovrstnimi tiski daleč v samem vrhu, tako po vsebini in kakovosti člankov kot zunanji podobi. Takole je leta 1927 Mohorjeva družba predstavila Mladiko v enem svojih oglasov:

Fran Saleški Finžgar

»Mladika je najboljši družinski list s podobami.

Mladika prinaša povesti, črtice, pesmi.

Mladika ima strokovne in poljudno-znanstvene članke.

Mladika poroča o iznajdbah in odkritjih.

Mladika piše o gospodarstvu, vzgoji in modi.

Mladika ima izvirno krojno polo za prilogo.

Mladika skrbi za zabavo s smešnicami in ugankami.

*Mladika obsega 180 velikih strani;
stane Din 81.-, s krojno polo Din 100.-«*

Mladika je izhajala mesečno in ponavadi jo je prišel lomiti urednik. Tedaj je bilo v stavnici čutiti nekaj živčnosti. Blažej, ki je bil zadolžen za sodelovanje z njim, se je mrzlično pripravljaj na srečanje s Finžgarjem. Ponavadi si je na robu stavčne omare pripravil naslove in podnaslove, ki jih je bilo treba staviti ročno. Urednik je bil navajen, da je lomljenje potekalo hitro in natančno. Ker je imela Mladika poleg ostalega kotichek z ugankami, je bilo največkrat kar dosti ročnega stavka pa še razni rebusi niso bili enostavni za stavca. Spominjam se, da je ugankarski kotichek urejal Janko Moder, ki pa ni prihajal v tiskarno.

Kadar je imel urednik Finžgar v tiskarni delo, je v ravnateljevi pisarni najprej pokramljal, se morda tudi ustrezno preoblekel, šele nato je prišel v stavnico. Samo enkrat sem ga slišal, da je povzdignil glas. Blažej je pripravil podpise za molitvenik, pa mu je nekdo nagajivo zamenjal besede med seboj, saj je bilo brati v odtisu takole: »Če je v krsti mašnik, moli mrlič...« Seveda bi moralo biti: »Če je v krsti mrlič, moli mašnik ...« Nesrečni Blažej torej pred odtisom ni prebral vrstice in seveda naletel na jezo urednika Finžgarja, ki je smatral to za neslano šalo. Saj je tudi bila in tisti, ki jo je zakrivil, ni ravnal pošteno. Gotovo je mislil, da bo Blažej podnaslove prebral, preden jih bo vstavil v stolpec. V stavnici te neumnosti nismo odobraval, še posebno ne, ker je šlo za urednika Finžgarja. Zlikovec, ki je to zakrivil, se pač ni sam obtožil, ker ga je verjetno bilo sram ... To namreč ni bila ena izmed takšnih šal, ki so si jih grafičarji sicer radi izmenjavali.

Urednik dr. Jože Pogačnik

Dr. Jože Pogačnik

Prejšnjega urednika je nasledil dr. Jože Pogačnik iz Ljubljane. Urejal je tudi Mladiko, zato je prihajal v tiskarno vsak mesec. Redno je bil s kolarjem in v malo daljši sivi suknji, kot so jo tedaj nosili duhovniki. Takoj smo ga nekako sprejeli za svojega. Bil je namreč izredno mirnega ponašanja, nič vzvišen in vedno pripravljen za odgovor na morebitna vprašanja. Tedaj je Mladiko že lomil Mirko Zupančič in kar zavidali smo mu sodelovanje s tako prijaznim in vsestransko spoštovanim urednikom. Vedeli smo, da je Pogačnik pisec in tudi pesnik, saj smo nekatere njegove pesmi brali v Mladiki. To je bil urednik, ki je z razumevanjem sprejel kakšne napake ali tiskarske »škrate«.

V deželo pa so prihajala huda leta. Vse je kazalo na bližnjo vojno in razraščanje fašizma po Evropi.

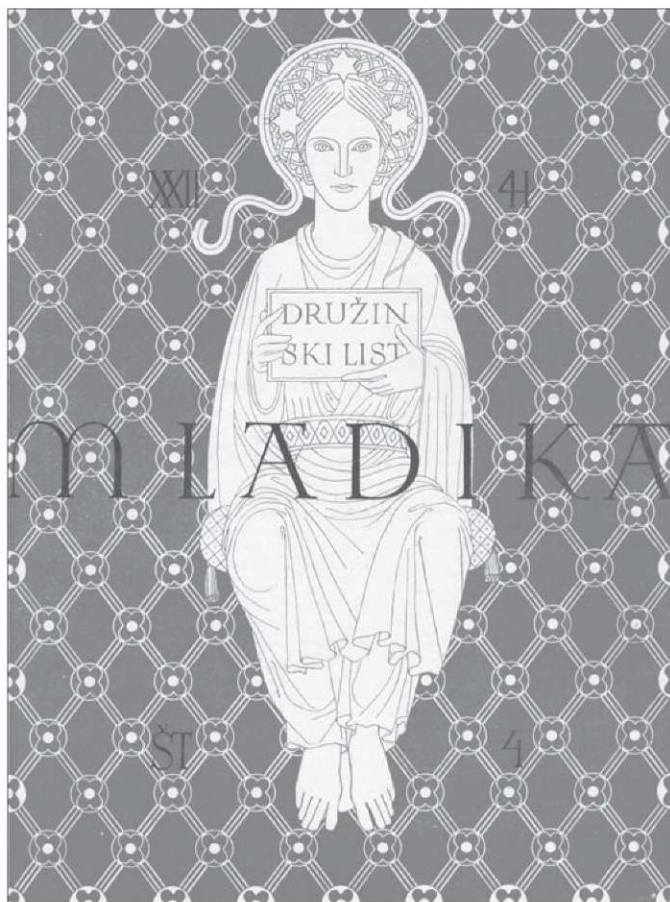
Marsikaj smo zaznali, saj je bila nacistična oblast že v sosednji Avstriji. Jugoslovanska vojska je seveda poostrila varnost. Nenehno je imela pod orožjem rezerviste in bolj ko se je bližalo leto 1940, več je bilo vpoklicanih. Rekli so, da gredo na orožne vaje in tako so se glasili tudi pozivi.

Vrste stavcev so se zato hitro redčile. Večina njih je bila mladih in tako vojaško obveznih. V naši veliki stavnici je zijala praznina. Kar groza me je bilo, ko sva z Margetičem ostala sama: on je bil prestar za vojaščino, jaz pa sem bil tedaj še brez vpoklica, čeprav že rekrutiran. Strojni stavci so še kar

delali, nobeden od njih še ni bil vpoklican. Naš faktor Samsa pa je sodil med tiste, ki jih je starost reševala vojaščine.

Tako je nanese, da je prišel Jože Pogačnik lomit Mladiko; seveda Mirka Zupančiča že ni bilo več za pultom. Ostal sem torej jaz, ki me je Samsa določil, da opravi prelom Mladike. Z urednikom sva se hitro sporazumela, vendar je moral čakati, da sem sproti postavljaj naslove in kar je bilo pač ročnega stavka. Strojni stavek je bil nared in tudi že korigiran. Malo me je že skrbelo, kako bo šlo, ker pač v teh opravilih nisem imel izkušenj. To sem v opravičilo povedal Pogačniku, ki se je prijazno nasmejal in dejal:

»Saj doslej še nihče ni padel učen z neba.« To me je pomirilo in začela sva delati zadnjo številko Mladike, ki je še izšla pred drugo vojno. Seveda nisva vedela, da bo tako. Vojna je sicer visela v zraku, toda nihče ni vedel, kdaj se bo morija začela. Strojniki so stiskali Mladiko in odposlali smo jo naročnikom z grenkim priokusom zle slutnje. Takrat sva se Jožetom Pogačnikom, našim urednikom, srečala poslednjič.

Naslovnica zadnje številke Mladike (4/1941)

Dan sv. Mohorja in Fortunata

Ta dan, 12. julija, je Mohorjeva družba slavila svoj praznik. Vsako leto so pripravili v upravi načrt za kakšen izlet ali strokovno ekskurzijo. Posebnost teh pohodov je bila v tem, da so vedno bili med nami delavci, tudi člani vodstva družbe, vodilni iz tiskarne, urednik in številni gostje iz vrst pisateljev, znanstvenikov in drugih uglednih ljudi tedanjega družbenega življenja v Celju. To je bila najboljša prilika, da smo od bližje spoznali ljudi, katerih dela smo stavili in tiskali. Res smo se ob prelomih knjig, revij in časopisov srečevali v stavnici, toda takrat se je le delalo in malo govorilo. Eno pa smo ugotavljali – več kot je kateri od teh gospodov pomenil, bolj je bil dostopen in razumevajoč. Pri tiskarskem delu pač ne gre vedno vse po želji pisca ali stavca. Marsikdaj se zaplete že pri korekturah. V glavnem so vsi avtorji natančno upoštevali mednarodno uveljavljene korekturne znake. Toda marsikdaj pa le nismo mogli razvozlati, če je hotel avtor kaj izraziti z znakom, ki si ga je zamislil sam. Pa so gospodje ob pregledu izvršene korekture v stavnici prijazno pojasnili, kaj si želijo. Nasploh je bilo za nas v stavnici pravo doživetje spoznavati pisatelje in znanstvenike, za katere smo sicer vedeli le iz knjig in morda iz časopisov. Prav zato menim, da so v upravi dobro vedeli, kaj pomenijo osebni stiki s pisci in delavci v tiskarni.

Na dan svetega Mohorja in Fortunata (leta 1935) so celjski mohorjani v Gornjem Gradu obiskali škofa Antona Bonaventuro Jegliča; hrani A. Videčnik.

Spominjam se štirih izletov: na Goro Oljko, na Svete gore na Kozjanskem, v Gornji Grad k škofu Jegliču in na Ptujsko Goro. Najbolj mi je ostal v spominu tisti na Ptujsko Goro in v Haloze. Mislim, da je bil to zadnji pred drugo svetovno vojno. Sicer pa je tudi naša grafičarska organizacija prirejala strokovne ekskurzije in planinske izlete. V naših vrstah je bilo dosti planincev in prijateljev lepe narave. V okviru sindikalne organizacije smo imeli tudi planinski odsek. Seveda pa so bili izleti Mohorjanov množičnejši in v vsakem pogledu dobro pripravljeni. Zavedali smo se tega in bili Mohorjevi družbi hvaležni, da je bila vedno dobra gostiteljica.

Mohorjani na letnem izletu v Halozah. Zgoraj skrajno desno stoji dr. Jože Pogačnik, urednik Mohorjeve družbe (v kolarju); hrani A. Videčnik.

Mislim, da je bilo na Ptujski Gori, ko je bil z nami tudi celjski župan Alojz Mihelčič, sicer znan skladatelj. Stanoval je na Bregu. Prav zanimiv človek je bil, poln domislic, prijeten v družbi in ugleden. S svojo lepo brado je prikupno deloval.

Dr. Kotnik je dobro pripravil izlet v ptujsko okolico in povabil k sodelovanju nekatere domače poznavalce zgodovine in narodopisja. Ti so nas vodili na ogledih krajevnih znamenitosti in tolmačili razne primere teh posebnosti. Z nami je bil neki minorit, ki je ogromno vedel o zgodovini Ptuja in nam jo tako približal, kot zna le dober profesor.

Kosilo je bilo nekakšno družabno srečanje. Tokrat naj bi pozdravil navzoče celjski župan Mihelčič, ki je seveda dobro poznal Kotnikovo navado, da ni prenašal govoranc. Vsi smo napeto pričakovali, kaj bo, ko bo kdo vstal s kupico v rokah. In res je župan Mihelčič vstal. Vse je kazalo, da bomo slišali govor, pa je le visoko dvignil kupico in mogočno zapel pesem Oče nebeški, glej ... To je bilo gotovo kar za vse navzoče pravo presenečenje in doživetje. Naš ravnatelj pa si je vidno oddahnil.

Vsakič ko sem bil deležen skupnega izleta, je bilo to zame, mladega človeka, izredno doživetje. Vedno znova sem v sebi utrjeval zavest, da pripadam veliki in dobri družini. Ni torej čudno, da smo delavci tiskarne res čutili do podjetja vso dolžno zvestobo. Čeprav mlad, sem veliko bral in tudi naše knjige, ki smo jih stavili, so mi odkrivale širok svet spoznanj. Zato sem bil še bolj srečen in počaščen v taki družbi.

Izlet mohorjanov v okolico Ptuja leta 1936; hrani A. Videčnik.

Mohorjani na Ptujski Gori leta 1939. Na sliki sta poleg delavcev in uslužbencev zgoraj poleg dr. Kotnika bivši urednik Franc S. Finžgar in urednik dr. Jože Pogačnik; hrani A. Videčnik.

Velik kulturni dogodek v Celju

Leta 1938 so se zbrali celjski razumniki in ustanovili odbor Celjskega kulturnega tedna. Mislim, da so hoteli s kulturo odgovoriti celjskim Nemcem na njihove izzive. Tedaj smo potrebovali kulturnih dogodkov za svoje zadovoljstvo in - danes bi rekel - za svojo slovensko dušo. Program številnih prireditev je bil zelo pester in za mesto ob Savinji nekaj novega. Tajnik upravnega odbora je bil učitelj Bogomir Gerlanc, ki je bil pozneje znan kot urednik mladinskih listov v Ljubljani. Bil je neutruđen kulturni buditelj in pokončen Slovenec.

Seveda bi ta tema ne sodila v moj zapis, če ne bi pri zbiranju starega celjskega tiska za predvideno razstavo ne sodelovali tudi trije mohorjani. Nekoč je Gerlanc prišel v stavnico, da bi se pogovoril z Jožetom Krofličem o razstavi, ki naj bi bila v dvorani Mestne hranilnice. Izrazil je skrb, da ne bo na voljo dovolj dobrega gradiva, čeprav so se vključile muzejske institucije iz Ljubljane in Maribora. Ne vem, kaj sta se z našim strojnim stavcem dogovorila, po vsej verjetnosti za naše sodelovanje pri iskanju predvsem časopisnega gradiva. Kroflič je potem to prenesel na Barleta in mene, ki sva brskala tudi pri uglednih celjskih družinah po starih časopisih. Nekaj sva našla in predala Veri Levstikovi, ki je bila vodja celjske mestne knjižnice. Kot kaže, sta razstavo postavljala skupaj z Bogomirjem Gerlancem, ki je v katalog Celjskega kulturnega tedna med drugim napisal:

»... Začetki slovenskega tiska v Celju padajo v dobo novega tiskovnega zakona cesarja Jožefa II. in nedvomno ima za njih razvoj zasluge Blaž Kumerdej, kranjski preporoditelj, ki je prišel v Celje kot okrožni šolski komisar in ostal tu šest let.

Leta 1787 izide prvi do sedaj znani celjski slovenski tisk, in sicer: Dobro opomineine na bounike. (*Prestaulenu na slovenski govor od eniga Fajmeshtra. V Zellu 1787.*)

Natančnejši podatki o knjigi niso znani. Sicer pa sta zagledali beli dan že leta 1770 dve slovenski knjigi, ki imata svoj koren v Celju, tako: Avangelske navuke je napisal Franc Ks. Gorjup (*Fatmester inu Comissar per Novi Zirkvi nad.Zellam – tako koker se v tem kraju Zella govory, a Jožef Hasl en Slovenc iz Zelanshiga mejsta je izdal Sveti post na kraynski jesik preloshen*).

Opomineinu sledijo nato razne druge slovenske knjige; večinoma so nam vse znane, vendar ni izključeno, da je še kaj neznanih. Te knjige so izdajali celjski tiskarji. Prvi med njimi Fr. Schuetz, čigar slovenski tiski so precej neznani. Njemu je sledil Jožef Franc Jenko (bil je tudi celjski župan l. 1788), ki je izdal lepo število slovenskih knjig, tako Opomineine, A. Breznikovo Vezhno Pratico od gospodarstva, *v' teri je najti: koku vsaki hishni gospodar Svoje hishne rezhi s' nuzam obrniti, te slabe leta previditi, tem na prei stojezhim nadlugam nasproti priti, inu ta perhodni zhas po tih sedem planetov bode soditi mogel ...*

Pri njem je med drugim izšel tudi Goličnikov prevod: Anton Janshaja Zesarsiga Zhebellarja. Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje ... (*Od Johannesa Golitchnika Faimostru na Štajerskim. Utisnjenu v Zelli 1792.*)«

Gerlanc omenja nato še ostale znane tiske, predvsem knjige, in ugotovi, da je imel Ferdo Kočevnar prav, ko je zapisal v Celjskih Slovenskih Novinah (3. številka leta 1848): »Zvunaj Lubljane in Celovca menim je bilo tukaj (v Celju) največ slovenskih knjig natisnjenih.«

Razstava starih tiskov v sejni sobi Celjske mestne hranilnice

Foto Pelikan.

Za 60 letnico rojstva največjega sodobnega
pesnika slovenske besede
Otona Župančiča
je na pobudo Celjskega kulturnega tedna
priredila
Mohorjeva knjigarna v Celju
okno pesnikovih del.

Slavnostna izložba Mohorjeve knjigarne v Celju ob
Celjskem kulturnem tednu leta 1938

Življenje in delo v Mohorjevi tiskarni

Vsako podjetje notranje živi, življenje pa zagotavljajo ljudje v njem. V naši tiskarni smo se med seboj dobro razumeli. Vendar tam, kjer smo ljudje, pač ne more potekati vse kot utečeno. Več ljudi, več različnih pogledov! Lahko trdim, da sem še danes ponosen na svoj čas, ki sem ga preživel med Mohorjani. Ne le da sem si pridobil poklic, tudi izredna življenjska šola je bilo to zame. Brez nje bi mi bilo pozneje v življenju veliko težje, kot mi je bilo. Tudi pogosta srečevanja z ljudmi, v katerih sem videl in slutil veliko znanja, so bila nadvse pomembna za mojo razgledanost. Danes v svojih visokih letih ocenjujem svoje prve korake v svet kot srečno naključje, da sem se znašel med ljudmi v Mohorjevi tiskarni. Vse to se je pokazalo v poznejšem obdobju kot pravilno, posebno, ko sem se nenadoma znašel med tujci v tujini. Če ne bi imel tako razvitih osnov obnašanja, bi težko zmozel vse neznanke, ki so se postavljale predme.

Treba je poudariti, da je v času pred drugo svetovno vojno predstavljal tisk zelo vplivno družbeno silo. Zato so tiskarne pomenile neko središče moči in bile v kritičnih časih tudi oblastno nadzirane. Tista skupina, ki je razpolagala s svojo tiskarno, je bila nekako nad vsemi drugimi. Prav zato je Mohorjeva družba ravnala prav, da si je od vsega začetka prizadevala za lastno tiskarno.

V Celju smo imeli uslužbenci in delavci Mohorjeve družbe velik ugled. Marsikdo nam je zavidal naše delo v tako ugledni ustanovi in sploh srečo, da smo tam zaposleni. Znano je, da je bilo podjetje dober delodajalec in da je v njem vladal red. Kruh, ki smo si ga tu služili, je bil dober in zadosten.

Seveda je naš ugled temeljil tudi zaradi vsestranskega udejstvovanja v mestu ob Savinji. Saj ni bilo kulturne dejavnosti, da ne bi sodeloval kdo izmed naših. Skratka, povsod v javnem življenju nas je bilo čutiti. Omenil sem že, da so bili med nami tudi delavski pobudniki, ki so se v vsakem socialnem sporu odločno postavili na stran socialno šibkih ali ogroženih.

Povsem jasno je in to ponovno poudarjam, da bi vsch teh vpletanj v razne oblike javnega življenja ne bilo, če ne bi v Mohorjevi družbi prevladovala

demokratska načela. Spomnimo se časov, ko je ponekod politizacija povzročala velika in huda protislovja ter marsikje tudi neznosne pritiske na zaposlene.

Kot mohorjani smo se vedno in povsod zavedali narodnega poslanstva ustanove, v kateri smo delali, in se zanjo tudi javno zavzemali. Na take odnose sem še danes v svojih spominih zelo ponosen!

Stavski kvartet - z leve: Marjan Herman, Mirko Zupančič, Janez Kleč in Aleksander Videčnik; hrani A. Videčnik.

Grafičarska povezava

Logotip Zveze
grafičarjev Slovenije

Trdimo lahko, da so imeli prav tiskarski delavci v tedanji Jugoslaviji najbolje organizirano stanovsko povezovanje. Jugoslovanska zveza grafičarjev je povezovala grafične organizacije v vseh mestih, kjer so obstajale tiskarne. V državnem merilu je deloval Savez grafičarskih radnika Jugoslavije. Slovenci smo imeli v Ljubljani Zvezno organizacijo SGRJ, v drugih krajih pa so bila poverjenišтва, tako tudi v Celju.

Mi smo imeli sedež v Ljubljani, v lastni palači, ki ji še danes rečejo »Grafika«. Na oglu te mogočne stavbe je vgrajena velika plastika tiskarskega leva. Izdelal ga je akademski kipar Ivan Jurkovič. Slovel je kot največji kip te vrste v tedanji Jugoslaviji. Takšen lev je veljal za simbol tiskarstva oziroma »črne umetnosti«. To je bil nekoč tudi mednarodni logotip tiskarskih delavcev. Mednarodna povezava je obstajala še v času, ko sem bil sam član tiskarskega sindikata. Spominjam se, kako so prihajali potujoči grafičarji tudi v Celje. Ker je bilo vodstvo celjske sindikalne organizacije v naši tiskarni, sem opazoval tujce, ki so se javili, da so dobili nekaj denarja za dva dni življenja pri nas in potem jih je pot vodila drugam. Enako je veljalo tudi za člane jugoslovanske zveze; tudi naši so imeli v tujini enake pravice. Le potujočih »črnih umetnikov« v naših vrstah ni bilo kaj dosti. Spominjam se, da so se v svet podali nekateri iz Zagreba in potem predavali o svojih doživetjih in tehničnem razvoju drugod, v drugih državah.

Naši starejši kolegi so nas mlade vzgajali v protifašističnem duhu in v socialno čuteče ljudi. Predvsem pa so opozarjali na slovenstvo, ki ga moramo kot delavci v tiskarni še posebej negovati. Kaj kmalu, mislim, da je minilo kakih šest mesecev po vstopu v tiskarno, je k meni pristopil Peter Kusterle; to se je dogajalo zelo redko, zato sem radovedno prisluhnil, kaj mi ima povedati. Rekel mi je kratko in jedrnat:

»Vključiti se moraš v mladinsko sekcijo grafične organizacije v Celju.« Seveda sem se že na naslednjem sestanku zglasil pri predsedniku Barletu. Povabil me je na sestanek, na katerem sem moral prevzeti blagajniške posle. Naj še povem, da je bila ta oblika sodelovanja med obema generacijama grafičarjev prav posrečena in za nas mlade nadvse poučna. Nismo se le

sestajali in hodili na planinske izlete, imeli smo tudi razgovore s starejšimi; med nas sta predvsem prihajala Peter Kusterle in Jožko Jurač. To je bilo vedno zelo zanimivo srečevanje, saj smo bili mladi kar radovedni poslušalci.

Leta 1938 je slavila slovenska grafičarska organizacija sedemdeset let obstoja. Začetek veličastnih proslav je bil 2. oktobra v Ljubljani. 9. oktobra je bila v Ljubljani osrednja prireditev, na kateri sta sodelovala pevska zbor Grafika iz Maribora in Ljubljane ter ljubljanski Grafičarski salonski orkester. V mariborski kazinski dvorani je bila proslava 30. oktobra, na njej pa smo celjski grafičarji (sami mohorjani) pod vodstvom Jožka Jurača, on je bil tudi pisec besedila, uprizorili odrsko delo Od Gutenberga do danes. 1. novembra 1938 smo imeli v Celju ugledno akademijo v Celjskem domu. Slavnostni govornik je bil predsednik slovenske grafične organizacije Vinko Strnad, sodelovala pa sta tudi pevski zbor Grafika iz Ljubljane in ljubljanski grafični salonski orkester. Proslava je bila zelo odmevna.

Grafična organizacija je bila za nas delavce velikega pomena. Res je, da smo plačevali tedensko visoke prispevke v skupno blagajno, res pa je tudi, da smo v primeru daljše bolezn ali brezposelnosti dobili izdatno podporo iz teh sredstev. Tako smo imeli občutek resnične solidarnosti!

Celjski grafičarji ob sedemdesetletnici grafične organizacije Slovenije.

Sedijo z leve: 1. Franc Podgoršek, strojni stavec, 2. Peter Kusterle, strojni stavec, 8. Miloš Prelog, stavec, 10. Margetič, stavec, 11. Bogo Kotnik, strojnik. V zgornji vrsti stojijo z leve: 1. Polde Prevovnik, pomožni delavec, 3. Jože Lakovnik, pomožni delavec, 4. Jožko Jurač, strojnik, 8. Janez Kleč, stavec, 9. Marjan Herman, stavec, in povsem na desni (v plašču) Franjo Maver, stavec. V drugi vrsti od zgoraj stojita z leve: 2. Stane Kovač, strojnik, in 3. Mirko Zupančič, stavec; hrani A. Videčnik.

Mladi grafičarji leta 1938. Z leve sedijo: Aleksander Videčnik, Drago Barle in Mirnik. Z leve stojijo: Gustav Guzej, Dolžan in Zabukovec; hrani A. Videčnik.

Konec vajeniške dobe

Nekako prve dni novembra leta 1940 so me poklicali v pisarno naše uprave. Gospa Mikeln mi je sporočila, da bom 15. novembra pristopil k pomočniškemu izpitu in da se naj nanj pripravim. Seveda sem bil v skrbeh, kaj vse me bodo spraševali in kaj praktičnega bom moral pokazati. Drago Barle, ki je zadnji delal ta izpit, mi je podrobno opisal potek in zahtevane veščine. Dnevi kar niso hoteli teči, tako sem bil nestrpen.

Končno sem prispel v Ljubljano in se podal v palačo Grafika nasproti železniške postaje. Tam sem se javil in predložil dokumente, ki so mi jih dali seboj v tiskarni. Povedali so mi, da moram biti ob desetih v Jugoslovanski tiskarni, kjer naj se zglasim pri faktorju stavnice.

Kar nekako hitro sem prišel preko Zmajskega mostu v veliko hišo Jugoslovanske tiskarne, ki je bila tedaj največja tiskarna v Sloveniji. V prvem nadstropju sem povprašal za faktorja stavnice in tja so me prijazno napotili. Vedeli so, da se bom potil za dosego svojega cilja – postati stavec. Tudi faktor je bil prijazen in zelo kratek. Pokazal mi je delovno mesto v eni od stavčnih ulic in tja sem se postavil ter oblekel svoj delovni plašč. Predsednik komisije je bil debelušen in dobrodušen gospod. Najprej me je vprašal, če mi je akcidenca blizu. In ko sem odgovoril, da sem jo že kar nekajkrat stavil, mi je dal rokopis za pisemsko glavo izmišljenega podjetja. Opis dejavnosti je bil priložen in tudi navodila za vse tiskovine, ki jih to podjetje potrebuje. Zraven je bil še rokopis za dokaj zahtevno tabelo. Potem so mi dali dve uri časa in mi želeli sreče. Ostal sem sam in razmišljal, kako naj se lotim naloge. Seveda je v tuji stavnici delo zahtevnejše, ker pač ne poznaš njihove organizacije in moraš vse, kar potrebuješ, iskati. Res je, da so mi dali na voljo seznam svojega črkovnega materiala, da sem se lahko odločil, katere oblike črk bom vzel za svoj stavek. Res pa je tudi, da so stavci v tisti ogromni stavnici prijazno spremljali moje početje in mi z nasveti, če sem kaj iskal, stali ob strani.

Moram reči, da mi je šlo dobro in da so bili z mojima izdelkoma zadovoljni – zapisali so oceno prav dobro. Potem so me napotili v Grafiko, kjer so me vzeli v precep trije gospodje, mislim, da so bili gimnazijski profesorji. Veliko slovnice so hoteli slišati od mene in mi na koncu dali list papirja, na katerega sem napisal »rokopis«, kot smo ga bili vajeni v stavnici. Ko so si moje pisanje ogledali, so mi postavili še nekaj vprašanj. Moral sem pripovedovati o raznih

POMOČNIŠKO IZPRIČEVALO

ZDRUŽENJE GRAFIČNIH PODJETIJ
ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI

potrjuje s tem, da je opravil

rojen dne 11. VII. 1920. v Celje (mesto)
občina Celje srez Celje

pred izpraševalno komisijo tega združenja

pomočniški izpit

iz kislarstva obrti, in sicer
za čistostruca.

Kandidat se je izučil v Mohorjevi
kislarstvu v Celju
v času od 25. 11. 1936. do 25. 11. 1940.

Med učenjem ~~je pohajal~~ (ni pohajal)
Stroja. obrtno-nadaljevalno šolo.

V Ljubljani, dne 25. novembra 1940.

Tomica Kuratnik
uprava združenja
predsednik izpraševalne komisije.

Listina o opravljenem pomočniškem izpitu Aleksandra Videčnika

dogodkih, da so spoznali moje znanje iz materinščine. Po dveh urah so mi sporočili, da sem izpit opravil in mi čestitali.

Tekel sem iz visoke Grafike in kar preskakoval stopnice, da sem bil hitro na cesti. Podzavestno sem šel proti postaji, kot da bi me tam že čakal vlak proti Celju. Toda nanj sem potem nestrpno čakal še kaki dve uri. Vožnja z vlakom mi je bila prepočasna. Hitel sem sreči nasproti, ko bom svoji mami povedal, da sem si pridobil poklic, ki ga imam rad.

Doma je bilo res lepo, ko so me kar po vrsti spraševali, kako je bilo v Ljubljani, in mi iskreno čestitali za moj življenjski uspeh. Doma je pač vse iskreno in želel sem si ostati med svojimi dragimi, pa so pod oknom zažvigali fantje oktetovci in krenili smo na »pohod«. Seveda sem bil tudi med njimi deležen čestitk. In naša pesem me je potem končno pomirila in postavila na trdna tla ... Kaj lepšega, kot veselje zaključiti z lepo pesmijo!

Mohorjeva tiskarna. Ime: Videčnik Izplačilni dan 29.11.41.

Zasluzek:	Znesek		Znesek		Opomba
	din	p	din	p	
Tedenska plača					
Draginjska doklada					
Čez čas ur po din					
Odbitki: Skupaj .			570	-	
Za odsotnost					
Bolniška blagajna	28	75			
Uslužbenski davek	18	-			
Bednostni fond do	3	-			
Državni doprinos					
Narodno-obrambni fond					
Skupni odbitki .			74	75	
Čisto izplačilo .			495	25	

Plačilni listič Mohorjeve tiskarne v Celju

Črni krst

Ko sem naslednji dan prišel v tiskarno, so mi najprej čestitali v upravi, nato pa seveda vsi stavci, od strojnikov pa le Jožko Jurač in Stane Kovač.

Še vedno me je obdajal občutek nenavadne sreče. Prav posebno sem bil vesel čestitk našega korektorja Samse, ki je bil sicer nadvse redkobeseden. Tokrat si je le vzel kake četrt ure časa, da mi je dal nekaj nasvetov za moje nadaljnje delo. Kako naprej. Dejal je, da je prva stopnica za menoj, da me pa čaka še celo stopnišče. Ni hotel biti črnogled, toda mimogrede je omenil nezavidljive dogodke, ki nas bodo razgnali in odtujili. Seveda je mislil na vojno, ki je visela v zraku. Nisem si mislil, kako prav je imel. Vse to sem v resnici kaj kmalu spoznal.

V stavnici je bilo malo napetosti, saj so se v vsej tajnosti pripravljali na moj črni krst. Nihče mi ni ničesar rekel, toda čutil sem, da se prav temeljito pripravljajo na ta svečani obred, ki so ga »črni umetniki« že stoletja tako skrbno negovali. Pa ne le pri nas, po vsej Evropi je bilo tako.

Barle se je hudomušno smejal in me opozarjal, da bo voda hladna, goba pa namočena v svinčev prah ... Tudi naj ne pričakujem nežnih prijemov, ko bo treba zagrabit in vreči umazanega vajenca v vodo, da sperejo z njega vso nesnago in ga tako usposobijo za vstop med stavce. No, res nisem pričakoval kakih nesramnosti, ker sem vedel, kako resno jemljejo črni krst in stremijo k temu, da bi obred izpadel svečano in lepo.

Zvečer ko smo spet peli ob umivanju rok pred banjo v stavnici, so potem stopili k meni Mirko Zupančič, Marjan Herman in Janez Kleč ter mi zelo resnih obrazov sporočili, da bom naslednjega dne krščen po vseh pravilih »črne« umetnosti, da bo obred izvršen po koncu dela na dan pred soboto, ko so že pripravljali večerjo pri Braniboru. Sporočili so mi tudi, da prvega izplačila ne bom dobil v roke, ker bom z njim počastil vse stare stavce iz svoje srenje. Na to sem bil že pripravljen, saj je bilo tako povsod v navadi. Pa še to so rekli, da bo moj boter Mirko Zupančič.

Vdan v usodo sem naslednji dan pričakoval z veliko nestrpnostjo. Morda me je bolj pestila radovednost kot sam potek krsta. V življenju grafičarjev je bil namreč krst nekaj prelomnega.

Po opravljenem delu smo se zbrali vsi iz stavnice okoli banje, kjer smo se umivali. Veleli so mi stopiti tik obnjo, vsi zbrani pa so stali v polkrogu okoli tega čudnega prizorišča. Prišel je Jožko Jurač, nato pa je pristopil še Janez Kleč in me v svojem nagovoru opozoril na dolžnosti, ki jih sedaj sprejemam nase. Posebej je omenjal čast »črnih umetnikov«, ki jo moram izkazovati v

Listina Črni krst, s katero so potrdili sprejem Aleksandra Videčnika med črne umetnike (1940); hrani Zbirka Aleksandra Videčnika v Mozirju (foto: Vlado Lamut, Mozirje).

svojem poklicu. Končno je povabil svoje pomočnike k izvajanju obreda. Nič grobo niso ravnali z menoj, ko se me zgrabili, kar je pomenilo, da sem si kar sam pomagal v banjo, polno vode. Ko sem bil povsem moker, je Marjan Herman ožel umazano gobo nad mojo glavo, tako da sem bil po obrazu ves siv od svinčenega prahu. Sledila je še zaobljuba, da bom našemu stanu zvesto

služil in že sem lahko stopil iz vode. Pustili so mi »milost«, da sem se lahko oblekel v suho obleko in spet stopil na prizorišče. Tedaj so mi izročili listino o opravljenem črnem krstu in mi vsi po vrsti povedali kaj spodbudnega ali šaljivega. Na njej je pisalo: »Podpisani potrjujemo s to listino, da je bil tovariš Sandi Videčnik v redu in po predpisih naše stroke temeljito zmočen in tako z mokro kožo zadobil pravico do vstopa v kader črnih umetnikov.« Sledili so podpisi tistih, ki so obred speljali. Verodostojnost listine pa je potrjeval pečat, ki drži na listini delček gobe, vrvice, dve črki in »špacij«. Na pečatu samem je vtisnjen simbol grafične stroke - tiskarski lev, ki smo ga imenovali pergam.

Kakor koli že, obred je potekal lepo in dostojno. Vesel sem bil tega, saj se je govorilo, da so ponekod ta črni krst grdo popačili in povsem zgrešili njegov namen. Največkrat se je kaj takega zgodilo, če so botri in drugi že poprej pogledali v kozarec ...

In zlo je prišlo

Prve dni v mesecu aprilu 1941 me je poklical k sebi v strojnico Jožko Jurač in me opozoril, da se pripravljajo usodne reči, da to sklepa iz obnašanja strojnika Schucha, ki je že prevzel neke vrste komando nad dogajanjem v strojnici. Človek, ki je bil prej na cesti in so ga bolj iz milosti kot potrebe sprejeli v Mohorjevo tiskarno, je naenkrat pokazal svojo pravo barvo. Vsi smo vedeli, čigav je, nikoli se ni potrudil govoriti slovensko, pač pa je opletal s tistim značilnim »Cillier deutsch«. V Mohorjevi je imel mož lepo plačo, ki si je s svojim strokovnim delom ni zaslužil. Jurač mi je še povedal, da se nekateri iz hiše že umikajo v Ljubljano, ker so dnevi naši državi šteti in Nemci ne bodo humani.

Človek bi rekel, da je usoda zla visela nad Mohorjevo družbo in seveda še bolj nad njeno tiskarno. Pred nemškimi nasilneži je morala bežati že iz Celovca na Prevalje, pa še tja je segala roka nemških prenapetežev ... Končno je našla v Celju svoj dom, pa še tu jo bodo spet preganjali isti ljudje, ker je pač ogromno storila za ohranjanje slovenstva v ogroženih predelih Avstrije. Celjski Nemci, še bolj pa nemčurji, so že javno govorili o času, ki je prihajal, da je to njihov čas, ko bo Celje spet našlo pot v objem ljubljene domovine Nemčije. Prav mučni so bili tisti dnevi, ko se je bližal 11. april in z njim nemška okupacija.

Imel sem že vpoklic v armado, vendar se je ta prej sesula in za seboj pustila sledi anarhije. Nihče ni vedel, kdo pije in kdo plača. Ko sem šel v vojašnico Kralja Petra I. Osvoboditelja, je bilo dvorišče prazno, vojska se je umaknila, po vojašnici pa so že našli svoje veselje ljudje, ki so si basali vreče in nalagali razno opremo na vozičke ter se pri tem naslajali ob izobilju, ki jim je padlo v roke. Prav žalosten je bil pogled na to drhal. Očitno jim ni nič pomenilo, da so izgubili domovino ...

Kmalu po odhodu vojaštva iz Celja, posebno pa po 10. aprilu 1941, so se že pojavljali na cestah oboroženi pripadniki Kulturbunda. Na desnem rokavu so nosili kljukast križ, kar je pomenilo, da so v službi tisočletnega rajha. Nihče ni dojel, kaj se pravzaprav dogaja, le slutnje so bile hude. Najbolj zanimivo pa je bilo opazovati številne »rajhovske« oborožence; videlo se je namreč, kdo vse se je tedaj predstavil kot pripadnik najčistejše rase. Zaradi marsikaterega sem bil zelo razočaran, saj smo vendarle živeli drug ob drugem, naenkrat pa so bili nekateri od njih »nadjudje«. Celje se je umikalo mestu Cilli. Kako žalostno!

Nad nami so viseli težki oblaki negotovosti, zaskrbljenosti in bojazni. Iz javnih medijev smo lahko dosti slišali in v njih brali o razmerah pri naših severnih sosedih, ki so že šli »domov v rajh«. Čeprav so oblast svojega velikega sonarodnjaka sprejemali z navdušenjem, se je kmalu pokazalo, da ni vse zlato, kar se sveti. Mnogi starejši ljudje so trdili, da prihajajo lepi časi nekdanje cesarske vladavine; tudi pri nas je bilo marsikje tako! Toda kmalu so njihovi osvoboditelji pokazali zobe najhujšega nasilja in o vsem tem smo vedeli tudi pri nas.

Za vojaki - nasilneži

Dobro se spominjam, ko so pred magistrat prikorakali nemški vojaki. Tam je prevzel njihov poveljnik ključke mesta Celja, ki jih je predal Ivo Šubic, magistratni direktor, oblečen v častniško obleko jugoslovanske armade. Vse je dajalo videz, kot da prihajajo v našo deželo dobri oblastniki, ki so zaradi tega dobrodošli. Nemci so pač bili odlični organizatorji in so poskrbeli za lep obred ob zavzetju mesta ob Savinji.

Izkušeni ljudje so vedeli povedati, da pridejo tisti »ta hudi« šele za vojaki. In res so kmalu prišli tisti v rjavih uniformah, ki so se lotili izseljevanja naših izobražencev in narodno zavednih ljudi. V javno kopališče (sedaj Zavod za zaposlovanje), so se vselili gestapovci in tisti v črnih uniformah. Vse to smo s skrbjo opazovali. Pozneje so imeli ti zločinci svoj sedež v sedanji bančni stavbi v Vodnikovih ulici. Nemci so pokazali svoj pravi obraz!

Že naslednje jutro po zasedbi mesta so prišli prevzemat Mohorjevo tiskarno. V pisarno so poklicali njihovega sodelavca Schucha, ki je očitno že imel v rokah naloge novih lastnikov – okupatorjev. Vse je bilo do najmanjše potankosti pripravljeno; to smo lahko ugotovili že kar tisti dan. Postavili so komisarja podjetja Helmuta Haupta. Tiskarna se je poslej imenovala Cillier Druckerei. Hujši od Haupta je bil seveda Schuch, ki je dovolj dolgo delal v Mohorjevi, da je vedel za vse podrobnosti in poznal uslužbence in delavce. Haupt je naredil na Nemca dober vtis. Baje je bil študent ekonomije iz Leipziga, poročen pa je bil s Francozinjo, kar ni bilo ravno vrlina za tiste čase in politične mogotce. Takoj so stekle priprave za tisk novega nemškega časopisa – Cillier Zeitung.

Hkrati je sledilo uničevanje vsega, kar je bilo slovenskega. V sami tiskarni smo odmetavali črkovni material cirilice, ruske pismenke, klišeje, tiskovine in nenazadnje vse slovenske knjige; tako tiste, ki so bile v skladiščih, kot tiste, ki so bile še v knjigovoznici. Še sreča, da Schuch ni vedel za številne in odlične vinjete, ki so tako preživele uničevanje. Zlasti nekulturno so se znašali nad knjigami. Metali so jih na kup v srednjem dvorišču in sproti vozili v papirnico Radeče, kjer naj bi jih uničevali. Trije stavci smo morali iti v Zvezno tiskarno, da smo uničevali slovenske in srbske pismenke (črke). Nemci so zahtevali zaprtje te tiskarne, saj jim je bila trn v peti. Dolga desetletja, odkar jo je ustanovil Mihael Vošnjak, je tiskala za slovenske hranilnice in posojilnice,

Ante Kuster

32

Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstums Dienststelle Marburg

Z.R./ Hr 152/41 Sche

Marburg a. d. Drau, am 16.9.1941
Gerichtshofgasse 9

Anmeldung für das Handelsregister

An die
Dienststelle des Beauftragten für die
Durchführung einzelner rechtssichernder
Maßnahmen

Der Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark.
Der Beauftragte für die Durchführung einzelner
rechtssichernder Maßnahmen,
Dienststelle Cilli.

in Cilli
6 Anlagen.

Eingelangt am 4. X. 1941 um Nc 193/41
5 Gleichschriften 5 Halbschrift
1 Beilagen.

Auf Grund der Verordnung des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark vom 23. Mai 1941,

Verordnungs- und Amtsblatt Nr. 26, wurde das Vermögen der Firma Genossenschaft:
Mohor Druckerei, Druckerei u. Buchhandlung G.m.b.H. Cilli

beschlagnahmt ~~— eingezogen~~ und für diese ein Wirtschaftler bestellt.

Für die Dauer der Bewirtschaftung wurde Herr:

Haupt Helmut

wohnhaft in Cilli Cillier Druckerei eingesetzt.

Dieser ist allein vertretungsbefugt.

Buch- und Zeitungsdruckerei
Buchbinderei
Buch- und Schreibwarenhandlung
Stempelerzeugung

Die neue Firmazeichnung lautet nunmehr:

Der beauftragte Wirtschaftler Herr Haupt Helmut in Cilli

zeichnet für die Firma indem er die Stampiglie der Firma Genossen-
schaft aufdrückt, darunter die Stampiglie nachfolgenden Inhalts: »Beauftragter Wirtschaftler auf Grund
der Verordnung des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark vom 23. Mai 1941, § 8 Verord-
nungs- und Amtsblatt Nr. 26, über die Bestellung von Wirtschaftlern« und eigenhändig seine Unter-
schrift mit Vor- und Zuname beisetzt.

Firmazeichnung: Cillier Druckerei

Buch- und Zeitungsdruckerei
Buchbinderei
Buch- und Schreibwarenhandlung
Stempelerzeugung

6, 41.
Die Echtheit der Unterschrift des (der)
Helmut Haupt in Cilli
wird bestätigt.
Der Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark.
Der Beauftragte für die Durchführung einzelner
rechtssichernder Massnahmen.
Dienststelle Cilli.
Cilli, am 16. 9. 1941

Helmut Haupt
Beauftragter Wirtschaftler

auf Grund der Verordnung des Chefs der
Zivilverwaltung in der Untersteiermark vom
23. Mai 1941, § 8 Verordnung und
Amtsblatt Nr. 26 über die Bestellung von
Wirtschaftlern

Jully

Ich ersuche nun bei der obengenannten Firma nachfolgende Änderung im Register einzutragen und mir ⁵sieben Gleichschriften dieses Antrages mit Vollzugsbestätigung für die erforderlichen Verständigungen durch meine Dienststelle rückzusenden:

Änderung bei einer bereits eingetragenen Firma.

Im Handels Register wurde am _____ bei der Firma —

Genossenschaft Wortlaut:

Mohor Druckerei, Druckerei u. Buchhandlung G.m.b.H.

Sitz:

Cilli

Betriebsgegenstand:

Druckerei, Buchbinderei u. Papierhandlung

folgende Änderung eingetragen: *Cillier Druckerei*

Infolge der ~~Einsziehung~~ — Beschlagnahme des Vermögens der Firma — ~~Genossenschaft~~ — wurde für diese der Wirtschaftler Herr Haupt Helmut in Cilli bestellt.

Firmazeichnung: _____

Der Wirtschaftler zeichnet die Firma, indem er unter die Firmen-Stampiglie die Wirtschaftlerbestellungsstampiglie aufdrückt und eigenhändig seine Unterschrift mit Vor- und Zunamen beisetzt.

Der Leiter der Dienststelle

Vollzogen unter: C 172 und kundgemacht.

Dienststelle des Beauftragten für die Durchführung einzelner, rechtssicherer Maßnahmen.

in Cilli am 14/10. 1941

Form XI (Handels-Genossensch.-Register Anmeldung)

Herbergen - Monat

Mohorjevo tiskarno v Celju so Nemci zasegli in podržavili

torej za Zvezo slovenskih hranilnic in posojilnic (tudi to je ustanovil Vošnjak), ki je bila za celotno slovensko govorno območje najprej v Celju. Tako je ostala od nekdanjih tiskarn le še Rodetova, ki je delala tudi med vojno. Šlo je torej za temeljito uničevanje vsega, kar bi lahko kakorkoli še kdaj služilo slovenskim ljudem. Razumljivo, saj so govorili, da bo njihov rajh tisočleten.

Mi, ki smo knjige delali, smo ob pogledu na ogromen kup odvrženih knjig trpeli. Šlo je za naše žulje in nekako tudi za narodovo last, predvsem pa smo se zgražali, da so Nemci uničevali tudi znanstvene knjige, med njimi tudi še nedokončano delo zgodovinarja Sovreta Stari Grki. Pole so bile že vezane, platnic pa še niso izdelali. Pogled na ta vandalizem je spominjal na srednji vek in tedanje zločine nad znanostjo in kulturo.

K sreči so si po končani vojni mohorjani (dr. Kotnik, predvsem pa Mirko Mikeln in še drugi) prizadevali rešiti, kar je bilo skritega v papirnici Radeče. Tako je vsaj nekaj ostalo od ogromne dediščine in velikanskega kulturnega deleža Mohorjeve družbe za slovensko izobraževanje in omiko.

V tiskarni je zavladalo nekako »zatoхло« vzdušje. Kmalu nismo bili več sodelavci kot pred vojno, vsakdo izmed nas je ugibal, kaj ga čaka jutri. Mohorjeve tiskarne ni bilo več. Iz Zvezne so pripeljali nekaj uporabnega črkovnega materiala. Stavili smo le za nemške naročnike, saj je povsod v naši deželi veljal nacistični rek, ki je bil napisan na vsakem vhodu v trgovine in urade: Če vstopiš kot Nmec, naj bo tvoj pozdrav Heil Hitler! Vse bolj je bilo čutiti tesnobno razpoloženje, ki se je stopnjevalo z vse večjim nasiljem Nemcev nad Slovenci. Že so bili razobešeni prvi rdeči plakati – obvestilo o streljanju naših ljudi, ki so jih označevali kot komuniste ali bandite. Spominjam se, da je med prvimi padel Dušan Finžgar iz Gosposke ulice. Bil je naš vrstnik, zato nas je njegova smrt zelo prizadela. Po mestu so nenehno krožile vesti o zapiranju in mučenju naših ljudi. Stari pisker je bil poln teh revežev. Na vsakem koraku si slutil denuncianta in nikomur ni bilo več varno zaupati.

STARI GRKI

SPISAL
ANTON SOVRÈ

1 9 3 9

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

Naslovnica Sovretove knjige Stari Grki

Zamenjava v Linzu

Nekega jutra me je poklical k sebi komisar Haupt in mi rezko sporočil, da že naslednji dan odpotujem v Linz na Donavi, kjer bom zamenjal stavca Preloga iz Celja, ki se je kar na lepem naredil za »ogroženega« Nemca in pobegnil v Nemčijo. Tam so bili nepopustljivi in zahtevali za njegov odhod v »svobodno domovino« zamenjavo. Po načelih vojnega gospodarstva so skrbeli za polno število delavcev v tiskarni. Kaj naj rečem, kako sem se počutil ob tem povelju? Oporekanja dejansko ni bilo, to sem vedel. Vsako upiranje odločitvi komisarja Haupta bi se slabo končalo.

Na delavskem uradu v Celju so imeli zame že vse pripravljeno. Dvignil sem neke vrste napotnico, prepustnico, saj je tedaj v Šentilju bila formalno še državna meja. Dobil sem tudi vozno karto do Linza in poduk, da se moram tam zglasiti v dveh dneh.

Doma kar niso mogli verjeti, ko sem jim povedal, kaj se dogaja z menoj. Seveda sem bil med stavci edino jaz neporočen in brez lastne družine. Tako sem si pripravil najnujnejše stvari in se naslednjega dne odpravil z vlakom v neznano. Razmišljal sem o vseh mogočih vzrokih za moj odhod iz rodnege mesta. Toda ko danes razmišljam o vsem tem, si mislim, da je bilo kar prav, da sem se umaknil nevarnostim, ki so prežale na nekoč dejavne Slovence.

V vlaku sem srečal nekega celjskega nemčurja, ki me je prav prijazno pozdravil in vprašal, kako to, da sem na vlaku za »Altreich«. Povedal sem mu, zakaj potujem v Linz, da bom tam zamenjal stavca Miloša Preloga, ki bo tako spet lahko prišel domov. Mož v zelenem je dajal:

»Da, sedaj je pač naš čas in stvari so se in se še bodo močno zaobrnil.« V Gradcu je mož izstopil in jaz sem sam ostal s svojimi mislimi v oddelku vlaka, ki je hitel proti severu ...

Na železniški postaji v Linzu sem vprašal, kje je tiskarna Wimmer oziroma kako pridem na Promenadenstrasse. Starejši železničar mi je prijazno pojasnil pot do središča mesta in kaj lahko sem našel tiskarno. Velika stavba je bila to in takoj sem vedel, da gre za ogromno podjetje. V prvem nadstropju je bila stavnica, ki jo je vodil faktor Hoffer. Sprejel me je zelo poslovno in nič ni spraševal, kaj sem doslej delal v tiskarni. Nato me je predstavil stavcem v

stavnici; bilo jih je kakih trideset, mi odredil delovno mesto in pričel sem delati. Preloga sem srečal šele zvečer. Nekoč sva bila oba v Mohorjevi tiskarni in sva se torej dobro poznala. Zviška mi je govoril, kako ga njegova domovina ni pozabila in da že naslednji dan odpotuje v Celje, kjer pričakuje nemški red in velike spremembe. Ni mi bilo do pogovora z njim, saj mi je bil že prej nesimpatičen. Poslovil sem se in mu želel dobro potovanje, sam pa sem odšel v gostilno Pri zlatem grozdu, kjer sem se poslej hranil.

Tako sem se počasi privajal mestu ob Donavi, ljudem v tiskarni in življenju v tujini. V stavnici je bilo tedaj kar nekaj stavcev različnih narodnosti; bili so Francozi, Holandci, Čehi, Hrvati in tedaj še kar dosti Nemcev. Ti so kopneli kot pomladni sneg – kar hitro so se namreč znašli v vojaški suknji ... Bila je pač vojna in mladi so odhajali v neznano.

Lahko rečem, da sem kmalu postal v tiskarni domač. Niso mi metali moje slabe nemščine pod noge, niso bili do mene oholi, bili so razmeroma dobri delovni tovariši, razen enega Čeha, ki je bil od vseh tujcev v stavnici označen kot prišepetovalec sindikalnega predstavnika. Ta je bil seveda trd nacist.

Življenje pač teče naprej in človek se mora prilagoditi še tako neprijetnim razmeram, če hoče v takem času, kot je bil pod nacisti, preživeti.

Družbo sem si izbiral dokaj previdno, sicer pa sem bil v glavnem sam, dokler nisem srečal v neki trgovini Janka Avsenaka, ki je bil doma v Rajhenburgu in moj dober znanec. Kako sem se ga razveselil! Povezal me je s skupino Slovencev, ki se je zbirala okoli Branka Fišerja, zdravnika na linški ginekologiji. Potem je bilo seveda vse lažje. Slovenci, teh je bilo tiste čase kar dosti v Linzu, so se kar dobro znašli in bili med ljudmi tudi priljubljeni. Marsikdaj smo tudi zapeli kako našo, a se drugi v lokalni niso razburjali. Zgornja Avstrija je bila nekoliko bolj tolerantna do tujcev, ker je bilo teh v Linzu veliko, saj se je tam ob Donavi gradila velikanska vojaška industrija, zato so bile potrebe po delavcih velike. Čeprav sredi vojne, je bilo v mestu dosti kulturnih prireditev, predvsem koncertov. Seveda je vse počasi usihalo, saj so morali mladi v armado, ki je gohtala na tisoče mož.

Polagoma sem si s pomočjo svojih kolegov iz tiskarne našel ustrezno stanovanje. Življenje je postajalo znosnejše, žal pa še vedno pod nenehnim občutjem domotožja. Tudi to sem nekako preživel, čeprav sem se srečeval vedno z novimi izzivi, morda tudi razočaranji, saj sem bil tujec v mestu ob Donavi in, kot je napisal pesnik Preradović, je pač trda zemlja tujcu še trša.

Slomškova dediščina

Če danes pomislim nazaj na delovanje Mohorjeve družbe, vidim ob novih spoznanjih o delu in življenju velikega Antona Martina Slomška njeno pravo sliko. Bila je zamisel tega, po mojem, najpomembnejšega Slovenca. Veliko berem o njem in vse bolj mi njegove misli potrjujejo, da je Mohorjeva uresničevala njegove želje o učenju slovenskega naroda. Kako si je prizadeval za ustanovo, ki bo nudila Slovencem dobro in poceni branje, vemo vsi, ki količkaj poznamo njegovo delovanje.

Slovenci so si že dolgo prizadevali objavljati svojo besedo. Leta 1830 je bilo na Dunaju ustanovljeno mehitaristovsko društvo (Mehitarist je bil menih katoliškega reda, ki je izdajal znanstvene verske knjige) za širjenje dobrih krščanskih knjig in Anton Martin Slomšek je bil poverjenik tega društva. Nekoč je zapisal: »Veliko je polje, ki ga je treba v slovenskem jeziku obdelati. Malo imamo dobrih knjig, ki bi jih dali v roke za znanje dovetnemu ljudstvu, malo je delavcev, ki bi na tem polju delali. Medtem ko drugi narodi napredujejo z orjaškimi koraki.«

Slomšek je dobro vedel, da mora njegov narod dvigniti svojo kulturno raven. Zato je nenehno iskal poti do izdajateljske družbe, ki bi s knjigami in pesmaricami naučila Slovence brati in peti. V času ko je služboval v Vuzenici, je zaprosil oblast za dovoljenje ustanoviti slovensko založbo. Tudi zavrnitve s strani oblasti ga niso uspavale niti spravljale v obup. Posebno po letu 1848 je spodbujal slovenske duhovnike in omikance, naj v času, ki je zrelejši za ustanavljanje družbe za izdajo slovenskih knjig, pokrenejo vse, da se zamisel uresniči. Tako sta slavist Anton Janežič in vodja koroških Slovencev Andrej Einspieler 27. julija 1851 javno razglasila ustanovitev družbe za izdajanje slovenskih knjig. Družbi sta izbrala zavetnika, svetega Mohorja, ki so ga Slovenci že tedaj zelo častili. Slomšek je v tistem času že zelo bolehal, toda ta vest ga je osrečila. Sklenil je gmotno podpreti novo nastajajočo Družbo svetega Mohorja in prispeval dar 500 goldinarjev v ustanovni sklad. Njegove besede: »... glejte ena luč Slovencem gor gre: vidim majhno, pa prebrisano trumico mladih učencov, ki so se zbrali in eden drugemu roke podali, ki so se odločili Slovencem luč prižgati, da bodo veselo enkrat Slovencem svetili z besedo in z dejanjem, ne po nemško, temveč po slovensko,« so se torej uresničile. Njegove želje so postale dejstvo!

Zadružna knjižica
Mohorjeve tiskarne v Celju

registrirane zadruge z omejeno zavezo.

Prevalje, 1927.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja
(Ivan Kolenc, Prevalje).

Zadružna knjižica Mohorjeve tiskarne v Celju

Vsa Slomškova dejanja so pripomogla k ohranjanju slovenstva in dvigu slovenske omike. Mnogo drobnih prizadevanj velikega moža pa sploh ni znano večini slovenskega ljudstva. Eno zame zelo bistvenih je delo, v katerem opisuje delo in boj slovenskega državnoborskega poslanca, sicer pa znanega pobudnika gospodarske osamosvojitve Slovencev, Mihaela Vošnjaka. Dolga leta je delal v Celju, kjer je ustanovil prvo slovensko združeno zvezo ter številne hranilnice in posojilnice na slovenskem govornem območju. Čeprav je bil odločen Slovenec, je imel na Dunaju veliko veljavo in bil deležen vsega spoštovanja, tudi v nemških krogih. V reviji Veda, ki jo je izdajal v Gorici, je v 3. številki letnika 1913 pod naslovom Odgovori na Vedino anketo o jugoslovanskem vprašanju je napisal:

»Predno odgovarjam na vprašanje ankete, bodi mi dovoljeno, da omenim sledečo epizodo iz svojega parlamentarnega življenja.

V zakonodajni dobi 1885 do 1891 je bil dr. Jiriček državni poslanec. Zanimala me je njegova osebnost, vsled česa sem se bližje seznanil z njim. Zajtrkovala sva navadno skupno v kavarni Reichsrat. V vladi Hohenwart je bil Jiriček minister za uk in bogočastje. Zanimalo me je, zakaj je vlada Hohenwarta padla. Toda bivši minister o tem ni želel govoriti. Dejal je: "Govoriti vam hočem o drugi zadevi, ki vas bo gotovo zanimala. Zadeva se namreč tiče ureditve slovenskih ljudskih šol, ko je bil grof Thun naučni minister (1849 do 1860)". Jiriček je bil referent za izdajanje ljudskošolskih knjig. Ker je Jiriček ugotovil, da ni rabljivih slovenskih šolskih knjig, je stavil predlog ministru Thunu, naj bi se knjige, ki se rabijo v ljudskih šolah v kraljevini Hrvaški, vpeljale tudi v slovenskih ljudskih šolah. Thun v načelu ni bil proti temu predlogu, menil je pa, da naj se povprašajo v tej zadevi posvetni in duhovni odličnjaki slovenskih dežel. V prvi vrsti pa se naj vpraša škof Slomšek, ki ga je Thun posebno čislal. Vsled vpliva Bleiweisa niso prišla ugodna poročila glede vpeljave hrvatskih knjig na Slovenskem. Merodajno je bilo Slomškovo odklonilno stališče. Hkrati se je zavezal v najkrajšem času priskrbeti slovenske učne knjige, vsled tega Thun ni ravnal po Jiričkovem predlogu.

Ne smatram za umestno, da bi razpravljajal o posledicah, ki bi nastale, če bi bile 1850 vpeljane v naše ljudske šole hrvatske šolske knjige,« je zatrdil Mihael Vošnjak v svojem odgovoru na anketo revije Veda leta 1913.

Prav ta dogajanja kažejo na vsestranska Slomškova prizadevanja za svoj narod, čeprav pri vseh vladajočih ni naletel na razumevanje. Prav lahko si predstavljamo, kaj bi iz našega jezika nastalo, če bi tedaj uvedli na slovenskih šolah hrvaške učne knjige.

Moral sem opisati ta dogodek na Dunaju, kot ga je opisal Mihael Vošnjak, saj se o tem ni pisalo, vsaj strokovnjaki za preučevanje Slomškovega delovanja doslej še niso objavili zasluge Antona Martina Slomška, da je preprečil namero dunajskih uradnikov uvesti v slovenske šole hrvaške šolske knjige.

Z današnjega zornega kota gledam na povezavo Antona Martina Slomška in Mohorjeve družbe z občutkom velikega spoštovanja in občudovanja dogajanj, ki so zagotavljala obstoj našega naroda.

Pravila
Mohorjeve tiskarne v Celju
registrirane zadruga z omejeno zavezo.

Firma in sedež.
Člen 1.
Firma zadruga se glasi: »Mohorjeva tiskarna v Celju«, registrirana zadruga z omejeno zavezo. Sedež zadruga je v Celju.

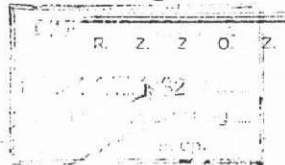
Namen podjetja.
Člen 2.
Namen podjetja je, pospeševati gospodarsko korist zadrušnikov s skupnim izdajanjem, to je zalaganjem, razmnoževanjem in razpečevanjem knjig in raznovrstnih duševnih proizvodov, zlasti onih proizvodov zadrušnikov samih, ki se bavijo s perečimi dnevnimi vprašanji, s prodajo devocionalij, molitvenikov, razglednic, slik, muzikalij, papirja, pisarniških in šolskih potrebščin na drobno in na debelo, z izvrševanjem knjigotržne ter grafiško-artistiške, tiskarske, litografske in knjigoveške obrti.

Prva pravila Mohorjeve tiskarne Celje

MOHORJEVA TISKARNA V CELJU

51/27
163/1

P.n.

4.7.1932.

19

Firm. 260/32
Zadr. III 163/11

okrožno kot trgovsko sodišče

v Celju.

Na izrednem občnem zboru Mohorjeve tiskarne, reg. zadruga z.v. Celju dne 30.6.1932. so se združna pravila spremenila, in sicer:

" V čl. 11 prvi odstavek, se na koncu izpuste besede: "v kolikor se ne porabi v namene, iz njih določi načelstvo "

V čl. 24. naj se opusti vsesedanje besedilo in se namesto tega ta člen glasi: " Za primer likvidacije mora načelstvo izterjati vse terjatve zadruge in drugo premoženje spraviti v denar; čisto premoženje, kar ostane po pokritju pasiv, je po sklepu z dnjega občnega zbora porabiti le v koristne namene "

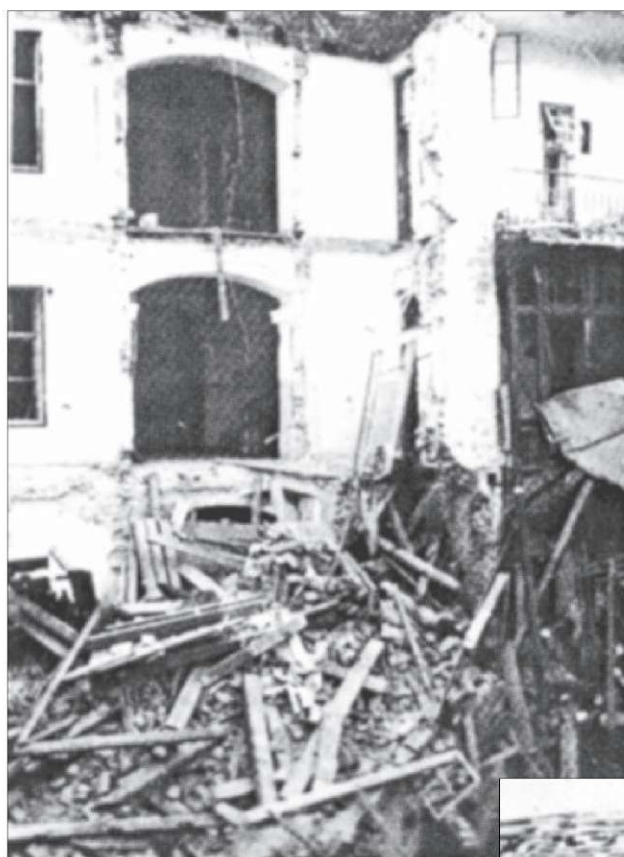
Prosimo, da se gornja sprememba vpiše v združni register.

Prilagam zapisnik občnega zbora in oobritev Zadruga z.v. Celje, Ljubljana ter pravila.

Mohorjeva tiskarna
V CELJU

Jurij Jurak
Ivan Jurak

Registracija Mohorjeve tiskarne v Celju

Ruševine Mohorjeve hiše v Celju ob koncu druge svetovne vojne

Ruševine Mohorjeve hiše v Celju ob koncu druge svetovne vojne

Literatura in viri:

- Ilich, I.: Pota knjige, Ljubljana 2004
- Medved, D.: Celje: prva tiskarna na slovenskem Štajerskem, tipkopolis
- Mihalek Otmar, Stavec in njegovo delo, Ljubljana 1940
- Štrekelj, A.: Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji, Ljubljana 1939

Aleksander Videčnik:

**Mohorjeva
begunka
v Celju**

Založnik: Savinjske novice d.o.o. Nazarje

Jezikovno pregledala: Marija Venek

Oblikovanje: Uroš Kotnik

Računalniški prelom: Savinjske novice

Tisk: Dikplast Kregar s.p. Celje

Naklada: 500 izvodov

Izid knjige so omogočili:

- **Banka Celje d.d.**
- **Občina Nazarje**
- **Občina Mozirje**
- **Savinjske novice d.o.o. Nazarje**
- **Cigale d.o.o.**
Kovinska galanterija Nazarje
- **Mizarstvo Kovač d.o.o. Mozirje**
- **Občina Ljubno**

